150.5 — Dakota

GUACANAGARI	PONTIAC	BLACK HAWK
MONTEZUMA	CAPTAIN PIPE	KEOKUK
GUATIMOTZIN	LOGAN	SACAGAWEA
POWHATAN	CORNPLANTER	BENITO JUAREZ
POCAHONTAS	JOSEPH BRANT	MANGUS
SAMOSET	RED JACKET	COLORADAS
MASSASOIT	LITTLE TURTLE	LITTLE CROW
KING PHILIP	TECUMSEH	SITTING BULL
UNCAS	OSCEOLA	CHIEF JOSEPH
TEDYUSKUNG	SEQUOYA	GERONIMO
	SHABONEE	

TO PERPETUATE THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF THE PEOPLE REPRESENTED BY THE ABOVE CHIEFS AND WISE MEN THIS COLLECTION HAS BEEN GATHERED BY THEIR FRIEND

EDWARD EVERETT AYER

AND PRESENTED BY HIM TO THE NEWBERRY LIBRARY 1911

421
D153
H9
1856

2/5

1373

Hunfalvy.

EX BIBLIOTHECA LUDOVICI LUCIANI BONAPARTE
1373

A

DAKOTA NYELV.

HUNFALVY PÁLTÓL.

Különnyomat a m. acad. Értesitőből.

PESTEN.

NYOMATOTT LANDERER ÉS HECKENASTNÁL.

MDCCCLVI.

121653

Olvast. az academiában máj. 19., jun. 16. 1856.

Közöttünk sokan még folyvást nem jó szemmel nézik a nyelvhasonlítást, holott másfelül nagyonis rögtön szeretünk nyelvhasonlítólag itélni. Biztos jelensége az annak, hogy félreértés uralkodik elméinkben. A nyelvhasonlítás nem egyéb mint nyelvtanulás, mi nélkül nyelvtudományrul nem beszéllhetünk. A nyelvtudós kénytelen nyelveket tanulni, s ezt tévén hasonlít nyelveket, hogy kiismerje azon tájékot, melyen forog, s alkothassa azon itéleteket, melyek a nyelvtudomány épületit hordozzák. Lehet-e valakinek nyelvtudománya, ha nem tanúl nyelveket; s tanulhatni-e nyelveket, a nélkül hogy felfogja, tehát összehasonlítás útján itéljen azokrúl? —‚Igen, a sajátságos keleti magyar nyelvet magábul kell tanulni megismerni‘, azt mondják sokan. — Helyes, ha nyelvhasonlítás nélkül megmondhatják nekem, mi *sajátságos* a magyar nyelvben; s ha megbizonyíthatják, hogy a magyar nyelvnek nincsenek történetei, rokonai.

De akármint vagyunk is a nyelvtudománynyal, az független tőlünk, nem hajt ránk, sőt nekünk kell a tárgyhoz alkalmazkodnunk. A nyelvtudománynak helyes tájékozásra lehető tágas kilátás, alapos ítélésre pedig lehető mély belátás kell a részletekbe. Jelen kis munkámmal ki akarom tágítani látkörünket, s úgy hiszem, szivesen fogják venni a nyelvtanulók, kiknek alkalmuk nem lehet az amerikai „*Smithsonian*

Institution" kiadásaihoz járulni, melyeket akademiánk időrül időre ajándékba veszen. Ismertetni akarom a *dakota* nyelvet [1]), az úgynevezett *Sioux* indiánok nyelvét, kik magokat *dakotá*knak nevezik.

A dakoták most a Missouri folyótul nyugatra a *Fekete hegyek*ig (Black hills) laknak, az éjszaki szélesség 44—48. fokai között. Huszonötezerre menő számuk hét törzsre, vagy mint ők mondják, *hét tűzhelyre* (ocseti sakowiñ=tűzhely hét) szakad, úgymint:

1) mdewakañtoñwañ-ra (mdetó, wakañ szent, szenttó-falu);

2) waḣpekute-ra (waḣpe levél, kute lő, levél-lövők);

3) waḣpetoñwañ-ra (levél-falura);

4) sziszitoñwañ-ra (sziszi láp, láp-falu);

5) ihañktoñwañna-ra (ihañke vég, végfalu);

6) ihañktoñwañ-ra (végfalu);

7) titoñwañ-ra (ti lakni, rétfalu), kik felit teszik a nemzetnek. Az elsőség az ihañktoñwañ-nál van.

Az egész nyelvben, mely tájejtések által különbözik, hibázik az *r* hang; az *l* is csak a titoñwañ törzsnél találtatik. Igy például *hda* hazajönni, az ihañktoñwañnál *kta*, a titoñwañnál *gla; iszañ* kés, a titoñwañnál *milla*, az ihañktoñwañnál *miñna*.

A dakota nyelv a *tömködő* nyelvekhez tartozik (lásd az 1855. Értesítő 130. lapját), melyekrül ezen dakota nyelvismertetés után alaposabban itélhetünk.

ELSŐ RÉSZ.

Bötük.

A dakota nyelvben van öt *hangzó:* a, e, i, o, u, melyeket a jegygyel járó hang szerint ejt; s huszonnégy *mással hangzó*, meg egy hangürt (hiatus) jelentő ', úgymint: b cs ċs d g ġ h ḣ j k ḳ l m n ñ p ṗ sz s t ṭ w z zs. A ċs, ġ, ḣ, ḳ, ṗ, ṭ erősebb hanggal pattannak ki, mint a megfelelő cs, g, h, k, p, t; külö-

[1]) Smithsonian Contributions to knowledge. Vol. IV. Grammar and Dictionary of the Dakota language. Washington 1852.

nösen a ġ hasonlítana az arab gain-hoz, ḥ az arab kh $\frac{\cdot}{\tau}$ -hoz, melyet az előtt r-rel is kifejeztek; — ñ orrhangu, mint a francia *bon* szóban; a w úgy hangzik mint az angol w az előhangban, p. o. *waste* hangzik *uwaste*-nak rövid u előhanggal. A hiányjegy ' némely hangürt akar jelölni a kiejtésben, p. o. sz'a; hasonlónak látszik az arab hamzához. Némelykor m elibe gyönge b-t és n elibe gyönge d-t szúrnak itt-ott, p. o. *om*, vel, szót úgy is ejtik: obm; *en*, ben, szót pedig: edn. Ezt más nyelvekben is tapasztaljuk, p. o. a finn jumala, isten, szó lappul ju*bm*el, szin hän, te ő, lappul szo*dn*, to*dn*.

2) A dakota nyelvben a szótag utóhangja többnyire a, vagy orr—ñ, p. o. maka föld, tañ-jañ jól. Kivételt tesznek: a) az *en*=ben viszonyító, s azon szók, melyekhöz az ragul jár, p. o. peta tűz, petan tüzön; tukte mi, tukten hol; dehan most, hehan akkor (de ez, he az); b) az összehúzott vagy csonkított szók, melyekben a hangzó elesvén mással hangzó jut végül, p. o. o-pa követni, ebbül lesz om,- vel; c) mis én, nis te, is ő, nakaes valóban stb. szók, melyek talán csonkítást szenvedtek.

3. *Hangsúly.* A dakota nyelv teljesen és tökéletesen ejti a szókat, s kiemeli a hangsúlyos tagokat, p. o. màga mező, maġà lúd; òkija segíteni, okija beszélleni valakihöz. A hangsuly legtöbb szóban előrül a második tagon van, külömben az elsőn; soktagu szókban a fő hangsuly után másodrendü is szokott lenni, egy sulytalannak közbevetésével, p. o. hevònszkantùja kietlen hely; icsijòpeja cserélni. Az összetett szók megtartják tulajdon hangsulyukat, p. o. aġùjapi-icsàpañ buzaverő, azaz csép; inmù-sùñka (macska-kutya) házimacska.

A ragok nem igen mozdítják el a hangsulyt, de elő- vagy bétoldott tag hátra vonja azt, hogy megint illő helyére jusson p. o. napè kéz, minàpe kezem; bakszà elvágni késsel, bawàksza elvágok; mdaszkà lapos, csañmdàszka (fa-lapos) deszka, lócza; màga mező, mitàmaġa mezőm; kaskà köt, wakàska kötök, wicsàwakaska kötöm őket. — Első tagon lévén a hangsuly, az előtoldott tag nem mindig mozdítja el azt helyérül, p. o. nòġe fül, manòġe fülem. (Jegyezze meg az olvasó, hogy itt már háromféle birtokjegyzés van: *mi*nàpe kezem, *mità*maġa mezőm, *ma*nòġe fülem.)

Ha a második tagon van a hangsuly, s utána toldatik bé névmás, nem mozdul el a hangsuly, mert előlrül helye nem változott, p. o. wastèdaka szeretni, wastèwadaka szeretök. De ha első tagon van, az utána bétoldott névmás a második tagra vonja le a hangsulyt, p. o. màni menni, mawàni megyek; — azonban meg is marad néha, p. o. òhi ér, òwahi érök.

Ellenkezőleg *wa*, mely hangzó elejü szó elibe toldatván kiveti az előhangot, és *wo*, mely elvont névszókat alkot, magokra vonják a hangsulyt, p. o. ijùskiñ örvendeni valamin, wijuskiñ örvendeni (wo-ijùskiñ h.); amdèza tiszta, wàmdeza; — pidà víg, wòpida vígság, waòñsida kegyes, wòwaoñsida kegyesség.

Ugyan ez történik, mikor a szónak első tagja egy elibetoldott névmásba vesz, p. o. kikszúja emléközni, mikszuja emléközzél rólam.

4. *Bötüváltozás.* Ennek tűneményei nagy figyelemre méltók.

I. *A* és a ñ utóhangok *e*-re változnak:

kija tétetni és uñ van előtt, p. o. ja menni, je-kija menetni: niwañ úszni, niwe-kija úsztatni, niwe-uñ úszni szokott, úszó;

kta jövőt jelentő szó és *sni* tagadás előtt, p. o. juke kta lesz; mde kte sni nem fogok menni (én-menni-fog-nem; *ja* menni, *mda* megyek);

hiñcsa nagyon és *do* igenlő előtt, p, o. sicsa rosz, sicse hiñcsa igen rosz; waste kte do jó lesz ám, *kta do* helyett;

a szók összesimulásakor, különösen ka, és, által, p. o. kszape csa waste bölcs és jó, kszapà ka helyett.

A utóhang *e*-re változik dolognevekben, ha birtokinévmás eleikbe toldatik, p. o. suñka kutya, mitasuñke, nitasuñke, tasuñke: kutyám, kutyád, kutyája.

Viszontag *e* utóhang is változik *a*-ra, p. o. Ptañsziñta tulajdonnév, ptañ és sziñte-bül.

II. a) *K* változik cs-re az igeszók előhangjában, ha *e* vagy *i* utóhangu névmás vagy viszonyító elibe toldatik, p. o. kaġa csinálni, kicsaġa valakinek csinálni; kicsicsaġa valamiért csinálni; kaksza elvágni, kicsaksza és kicsicsaksza valakinek-

és valamiért elvágni. — De nem változik el a *k*, ha *t* követi, s ha a szó nem igeszó, hanem tulajdonságnév, p. o. kte öl, nikte öl téged; — kata hév, meleg, nikata te vagy meleg: kuzsa rest, nikuzsa te vagy rest.

b) Kiñ az, kiñhañ ha, mikor, ka és, kehañ ha stb. szókban a k és *k*, cs-re vagy cs-re változik, ha igeszó vagy tulajdonságnév megelőzi, melynek utóhangja a, añ, e-re változott, p. o. juhe csiñhañ, ha van neki (van=*ha*), juha kiñhañ h.; juhe csehañ, ha van ott, jukañ kehañ h. — De ha az előző szónak *e* utóhangja nem változásbul lett, a k k megmarad az említött szókban, p. o. waste kinhañ, ha ő jó (jó ha); wakañtañka ape ka wastedaka wo: bizzál istenben és szeressed (wakañ szellem, tañka nagy, wakañtañka isten, nagy szellem; ape bízni, reményleni; ka és; waste jó, daka vélni, waste daka jót vélni, szeretni; wo parancsoló rag; „szellem-nagy reményl és jó-vél-jél").

c) *Ki* neki, *kicsi* ért-nek előhangja cs-re változik, ha *ja*, te, névmás előzi meg, mely maga *je*-vé lesz, s a kettő egybe olvad, p. o. kaga csinál, jecsaga csinálsz valaki-nek, jakicsaga (a) helyett; jecsicsaga valakiért csinálsz, jakicsicsaga helyett.

III. Bötücsere történik *t* és *k* között, ha *p* következik, p. o. iñkpa vagy iñtpa vég, wakpa vagy watpa folyó.

Így tájszerint *k* helyett áll *h*, vagy *g* vagy *n*, p. o. *kdi* megjönni, helyett mondják: *hdi;* másutt csañpakmikma szekér, kocsi, helyett: csañpahmihma, még másutt: csañpagmigma, és csañpanminma. — Végre másutt *l* és *d* cserélődnek föl, p. o. *hdi* helyett mondják *gli*, nina nagyon h. *lila*.

IV. Összehúzások vagy kilökések is vannak, így *ju* szótag kilöketik az első többes személy előtt, p. o. juhà birni, uñhapi bírunk, uñjuhapi helyett; jùza tartani, ùñzapi, ùñjuzapi h. Két szó, melyek utója és eleje hangzós, összetalálkozván, az elsőnek utóhangja kilöketik, p. o. csañtokpani kivánni, csañte szív, és okpani nélkülözni; napkawiñ kézzel inteni, nape kéz, és kawiñ; mondják namkawiñ is, nape nam-ra csonkulván, lásd 2. b.

V. Viszontag a széphangzat *w* és *j*-nek bétoldásait megengedi, p. o. ate atya, nijate atyád, niate h., ihañke vég, owihañke ugyan az, o és ih. helyett.

5. *Összehuzások* történnek névszók és igeszók találkozásakor úgy, hogy az utóhangzó elvesz, s az azt előző mássalhangzó elváltozik, p. o. jusz tartani juza-bul, tom négy topa-bul. Elváltozik pedig:

z, sz-re: juza tartani, jusz nazsiñ tartva állani;

zs, s-re; kakizsa szenvedni, kakiswauñ, szenvedni szoktam (szenved-én-van);

ġ, ḥ-re: màġa mező és maġà lúd-bul lesz maḥ;

k, g-re: wañjaka látni-bul lesz wañjag;

p, m-re: topa négy, tom; watopa evezni, watom;

t, d-re: odota sok, ototа h.

t, g-re: bozsagzsata, bozsatzsata helyett, két águvá tenni;

cs, -t, j, n-re: wanicsa egysem, wanin;

jùta enni, jun; kuja alul, kun.

A határozó kiñ néha g-re csonkul, p. o. ojate kiñ a nép, csonkulva ojateg; csañte szív-bül lesz csañ, p. o. csañwaste víg (csañte waste szív-jó).

Csonkítás mellett az orrhangu ñ elvesz néha, p. o. csañnuñpa dohányozni, csañnum mani dohányzik menet, csañnuñpa mani helyett; mert csañnuñpa-bul lenne előbb csañnuñm (2. b.) s ebbül csañnum.

MÁSODIK RÉSZ.

Szótan.

1. Névmások.

6. A dakota névmások: *személyi*, *magáravivő*, *kérdő*, *visszavivő*, *mutató*, *határozó* és *határozatlan* névmások.

A) *Személyi névmások.*

7. A személyi névmások három személyben, három számban, és három esetben, úgymint *nevezőben*, *tárgyiban* és *birtokiban* fordúlnak elő, s lehetnek *különállók*, vagy *toldatók*. A kettős számban az első és második személy egyesül.

8. A különálló személyi névmások: a) mis én, nis te, is ő; kettősben: uñkis (én és te) monnó; többesben: uñkis-pi mí, nis-pi tí, is-pi ők; a *pi* többes-jelelő, a mondat végir ejut. (b

mije én, nije te, ije ő; kettősben: uñkije monnó; több. uñkije-pi mí, nije-pi tí, ije-pi ők, *pi* hasonlókép végire jutván a mondatnak.

Ezen névmásokat különös erő kifejezésére használják, ismételvén az alanyi vagy tárgyi névmást, mely az igeszóban van. Az alany kifejezésire monnóféle, mis és mije alkalmas, de a tárgy ismétlésire inkább járja a másik. P. o. kaġa csinál *wa*kaġa csinál*ok* (wa lévén már toldató első személy), *mis wa*-kaġa, *én* csinál*ok;* mije majakaġa (engem engem-te- csinálsz) te csinálsz engem.

A kétféle személyi névmások egyesülvén (mis mije, nis nije, is ije; uñkis uñkije; uñkis uñkije-pi, nis nije-pi, is ije-pi) teszik: en magam, ten magad, ön maga; monnón magunk, min magunk stb.

A birtoki névmások: mitawa enyim, nitawa tied, tawa övé; uñkitawa kettőnké; uñkitawa-pi mienk, nitawa-pi tietek, tawa-pi övék. Erősbítve: mije mitawa, nije nitawa, ije tawa; uñkije uñkitawa; uñkije uñkitawa-pi, nije nitawapi, ije tawa-pi.

9. A toldató személyi névmások a cselekvés alanyát vagy tárgyát, vagy valaminek birtoklóját jelentik; vannak tehát nevező, tárgyi és birtoki esetben.

a) A *nevező esetbeli névmások*, melyek a cselekvés alanyát jelentik, s azért *tevők*nek mondhatjuk, ezek: wa én, ja te, —; kettősben: uñ (én és te) monnón; többesben: uñ-pi mí, ja-pi tí (a *pi* mindig az ige végire jutván). Ezek tehát nem fejezik ki a harmadik személyt. Legtöbbnyire toldatnak cselekvő igékhöz, p. o. kaġa csinál: wakaġa, jakaġa, kaġa csinálok, csinálsz, csinál; uñkaġa monnón csinálunk; uñkaġapi, jakaġapi, kaġapi csinálunk stb.

Toldatnak benható igékhöz sőt tulajdonság-nevekhöz is (mint törökben és jakutban névszóhoz járulhat a személyi rag, s lesz ġüzelim szép-én, azaz szép vagyok, aġabïn atya-én azaz atya vagyok), p. o. ti lakni, wati, jati, ti; uñti; uñtipi, jatipi, tipi, lakom lakol stb. — waonsida kegyelmes, waoñsiw*a*da, waoñsij*a*da, waoñsida stb, kegyelmes vagyok stb, kszapà bölcs, wakszàpa, jakszàpa bölcs vagyok stb.

a) Hangzó elejü igében a kettős és többes uñ-ja uñk-ká

lesz, p. o. itoñsni hazudni, uñkitoñsni monnón hazudunk; au hozni, uñkaupi hozunk.

β) Ha *ki* neki és *kicsi* ért van az ige elején, és elejökbe wa, ja toldatik, nem mondják: waki, wakicsi, hanem ve, je (4. II. c.), p. o. kicsaġa valakinek csinálni, kicsicsaġa valakiért csinálni, *wa* és *ja*-val lesz: wècsaġa csinálok neki, jècsaġa csinálsz neki; wècsicsaġa csinálok érte, jècsicsaġa csinálsz érte.

γ) Igékben, melyek *ju*, *ja* taggal kezdődnek, az első személybeli wa és j összeolvad md-re, a második személybeli ja pedig egyesben és többesben d-re lesz, p. o. jawaste jót tenni, mduvaste jót teszek, duwaste duwastepi jót teszesz, jót tesztök; jawa olvasni, mdawa olvasok, dawa olvasol, dawapi olvastok.

b) A *tárgyeseti névmások* a cselekvés tárgyát jelölik: ma engem, ni téged; uñ kettőnket; uñ-pi minket, ni-pi titetek. A harmadik személy itt is hibázik, de a többesben *wicsa* (talán: ember) fejezi ki a harmadik személyt. Toldatnak cselekvő igékhöz a tárgy jelölésire, p. o, makaġa engem csinál, nicsaġapi titeket csinál, wicsakaġapi őket csinálja. Toldatnak benható igék és tulajdonság-nevekhöz is, p. o. waste jó, mawaste jó vagyok, úgy értve a személyre vonzást mint a finn: minua janottaa, és a német: es durstet mich-félékben. Belé is toldatnak a névszókba, p. o. wicsasta ember, wi*ma*csasta ember vagyok.

α) Hol *ki* és *kicsi* előtt wa és ja, we, je-vé lesz, ott ezen tárgyi névmások is *mi* és *ni*, p. o. kicsaġa csinál valakinek, tehát: micsaġa csinál nekem, nicsaġa csinál neked, nicsaġapi csinál nekünk.

β) Mikor *wa* és *ni* találkoznak egy szóban, mint p. o. wastedaka szeretni; waste*wa*daka szeretök-bül, ha szeretlek-et akarok mondani, waste*wani*daka lesz: akkor *csi* kifejezi mind az alanyt mind a tárgyat, tehát: wastecsidaka szeretlek, wastecsidakapi szeretlek benneteket. Itt és előbb is látjuk, hogy *pi* nem csak az alanynak, hanem a tárgynak többesit is jelöli.

Hová toldatnak az alanyi és tárgyi névmások az igében, tulajdonság- és dolognévben, alább fogjuk látni.

c) A *birtokeseti névmások:* mi vagy ma=m, ni=d; kettősben: uñ; többesben: uñ-pi=nk, ni-pi=tok, -tök. Ezek eléje

toldatnak a névszónak, hogy kifejezzék magunk részeit, tetteit, beszédeit, p. o. csañte szív, ista szem, tañcsañ test, naġi lélek, sziha láb, tezi gyomor, iszto kar, oie szó, okañ tett-bül lesz: micsante szivem, niista szemed, uñtañcsañ kettőnk teste, nitañcsañpi testetök; minaġi lelkem, nisziha lábad, uñtezi kettőnk gyomra, uñisztopi karunk; mioie szavam és szavaim, niohañ tetted és tetteid.

A mely része a testnek nem gyakorol független cselekvést, annál első személyben *ma* áll, p. o. pa fej, ve vér, noġe fül, poġe orr=mapa fejem, mave vérem, manoġe fülem, mapoġe orrom stb.

Az atyafiságí névszók következő birtoki névmásokat fogadnak el: mi, ni; kettősben: uñki; többesben: uñki-pi, ni-pi. A harmadik személy külön jegyzéssel bír, egyesben: ku, többesben ku-pi, mely *i* és iñ után tku vagy csu-vá lesz, p. o. csiñcsa gyermek, micsiñcsa gyermekem, suñka öcs, nisuñka öcséd, tañka húg, tañkaku huga, ate atya, uñkiatepi atyánk; deksi nagybátya, deksitku nagybátyja, csiñkcsi fiú, csiñhiñtku fija, mely szép hangzat miatt van csiñkcsitku helyett.

Dologi birtokot fejeznek ki: mita, nita, ta; kettősben: uñkita; többesben: uñkitapi, nitapi, tapi, p. o. oñszpe fejsze; suñke kutya, mitaoñszpe fejszém, nitasuñke kutyád; — de mondják: hoksidañ fiú-nál is: mitahoksidañ. *Koda* barát, és *kicsuwa* társszók is ezeket veszik föl: mitakoda barátom, nitakoda barátod, mitakicsuwa társam stb.

α) *O* és *i* elejü szóknál elesik ezen birtokinak a-ja, p. o. owinzsa ágy, ipahiñ főal, itazipa ív, mitowinzse ágyam, nitipahiñ főalod, titazipa íve.

β) *Wo* elejü szóknál, melyek ezen *wo* előtoldás által elvont jelentésüekké válnak, mind a birtokinak *a*-ja, mind az előtoldás *w*-je elvesz, p. o. kszapa bölcs, wokszape bölcseség, mitokszape bölcseségem; waste jó, wowaste jóság, nitowaste jóságod; waoñsida kegyelmes, wowaoñsida kegyelmesség, towaoñsida kegyelmessége.

γ) *A* elejü szóknál a birtoki névmás rendesen csonkítatlan, p. o. akicsita katona, mitaakicsita katonám.

δ) *Wicsa* és *wicsi* előtoldás a harmadik többes személyt fejezi ki, p. o. huñ anya, hunku anyja, wicsahunku anyjok;

ate atya, atkuku atyja (a birtoki jelölés ismételve van), wicsiatkuku atyjok.

Jegyzet. Ezen jelölések között: ku, kupi a szók végire toldatnak, mint láttuk.

A személyi névmások egybeállatása.

Különállók.

	Nevező.		Tárgyi.	Birtoki.
Egy. sz.	1. mis	mije	mije	mitawa
	2. nis	nije	nije	nitawa
	3. is	ije	ije	tawa
Kettős sz.	1. uñkis	unkije	—	—
Több. sz.	1. uñkis-pi	unkije-pi	uñkijepi	uñkitawapi
	2. nis-pi	nije-pi	nijepi	nitawapi
	3. is-pi	ije-pi	ijepi	towapi

Toldódzók.

	Nevező.	Tárgyi.	Birtoki.
Egy. sz.	1. va ve	ma mi	mi- ma- mita-
	2. ja je	ni ni	ni- ni- nita-
	3. — —	— —	ku, tku ta-
Kett. sz.	1. uñ uñki	— —	uñ-pi uñki uñkita-
Több. sz.	1. uñ-pi uñkipi	uñ-pi uñki-pi	uñ-pi uñki-pi uñkita-pi
	2. ja-pi je-pi	ni-pi ni-pi	ni-pi ni-pi nita-pi
	3. — —	vicsa	kupi, tkupi ta-pi.

B) *Magáravivő névmások.*

10. Ezen névmások a *tevőt* (9. a) és szenvedőt egy személyben fejezik ki, p. o. wastedaka szeret, wasteicṣidaka magát szereti, wastenicṣidaka magadat szeretöd, wastemicṣidaka magamat szeretöm.

Ezek:

Egy. sz.	*Kettős sz.*	*Többes sz.*
1. micṣi	uñkicṣi	unkicṣi-pi
2. nicṣi		nicṣi-pi
3. icṣi		icṣi-pi

C) *Visszavivő névmások.*

11. Ezek: tuwe ki, taku mi; tuwe kasta és tuwe kakes akárki, valaki; takukasta és taku kakes akármi, valami.

Tuwe és taku magán is állanak, mint dolog-névszók, p. o. tuwe u valaki jő; taku jamni wañmdaka (valami három látok, vañjaka látni, wañ*md*aka látok 9. a. *γ*.) hármat látok.

Állanak dañ raggal is, az ige után *sni* következvén, p. o. juha birni, sni nem, sem: takudañ mduhe (9. a. *γ*.) sni, nem bírok semmit, nincs semmim; tuktedañ uñ sni sehol sincs.

D) *Kérdő névmások.*

12. Tuwe ki? tuwepi kik? taku mi? takupi vagy csak taku mik? tukte mi? tukten hol? tuwe tawa kié, kinek? to, mi? tona, tonaka, és tonakecsa mennyi?

E) *Mutató névmások.*

13. Ezek: de ez, he az, többesben dena ezek, hena azok; — ka az, kana azok, valakik. Ezekbül lettek: denaka és denakecsa ezen sokan, henaka és henakecsa azon sokan, kanaka és kanakecsa annyian mennyien.

a) Dañ vagy na rag megkorlátozza a mutatók jelentésit, p. o. dena ezek, denana csak ezek; hena azok, henana csak azok.

b) Ḳoñ valami előbb mondottra értetvén, szintén mutató természetü; s ha az előző szónak *a*, añ utóhangja *e*-re változott, csiḳoñ-nak ejtik (4. II.) p. o. wicsasta ḳoñ ezen ember; — towe wañmdake csiḳoñ (ki láttam az) a személy, kit láttam.

F) *Határozó névmások.*

14. A határozó kiñ, mely *e* után, ha ez *a*, añ-bul lett (4. II.), csiñ-re változik, a névszó után jár, p. o. maka kiñ a föld; wicsasta ember, sicsa rosz, tehát: wicsasta sicse csin a rosz ember (ember rosz a). Közbeszédben kiñ *g*-re csonkul, mint: makag a föld, makakiñ helyett; ojate nép, ojateg a nép, ojate kiñ helyett. Az előbb (13. b.) fölhozott ḳoñ igen hasonlít ezen kiñ-höz, s használtatik is ezenkép.

a) Határozatlan meghatározásra wañ, egy szolgál, mely hihető a wañzsi egy, számnévnek csonkája, p. o. wicsasta wañ egy ember, valamely ember.

2. Igeszók.

15. Az igeszó alakulásárul meg kell tartani, hogy vannak bizonyos igegyökök, melyek csak előtoldásokkal fordulnak elő. Ezen gyökök többnyire hangutánzók, p. o.

baza simít	hiñta seper	ḥdata kapar	ḥpa esik
ġa }	hmuñ fon	ḥcsi morzsol	ḥtapa kap
ġañ } aj-, nyit	hna pattan	ḥdecsa csap	ḥu hánt
ġapa }	hnajan csal	ḥpu morzsol	ska köt
ġata terít	huhuza ráz	ḥuġa zúz	zsipa csíp
ġuta kiterít	ḥcsa tár, nyit	kcsa fejt	zsa mozog

mdaza kiterít, mdu porlik, ptañjañ, fordul, ptuzsa roppan, taka fog, tpu esik stb.

16. Ilyen gyökök, azután tulajdonságnevek és némely benható igék elé: ba, bo, ka, na, pa, ja és ju tagok toldatnak, melyek a cselekvés módját, szerszámát fejezvén ki, azokbul egyszersmind cselekvő kiható igéket alkotnak. Igy:

ba vágást, fürészölést jelöl, s azt, hogy a cselekvés késsel vagy fürészszel történik;

bo lövést, lökést jelöl, tehát puska-bottali cselekvést; jelenti még az eső és jégeső hatását, s a szájjali fúvást, p. o. boszni elfúni;

ka fejszével, buzgánynyal való csapást jelöl, valamint a szélnek, folyóviznek mozgását;

na lábbal vala nyomást, tapodást és önkénytelen cselekvést jelöl, p. o. puskának elsülésit, deszkának meggörbülésit, forrást, fagyást stb.

pa kézzeli taszitást, dörzsölést jelent;

ja szájjali cselekvést;

ju cselekedtető értelmet kölcsönöz, a nélkül hogy a cselekvő módot vagy szerszámot kifejezze.

Az igegyökök jelentése többnyire állandó, p.o. ksza szakad, baksza ketté vágni késsel vagy bottal; boksza elsütni; kaksza fejszével vágni; naksza lábbal törni; paksza kézzel törni; jaksza elharapni; juksza törni. — Ska értelme változik, mert kaska kötni, juska oldani.

Toldatnak tulajdonságnevek elé, p.o. waste jó, juwaste

jót tenni, jóvá tenni; tecsa új, jutecsa ujítani; sicsa rossz, jasicsa megszólni valakit.

Benható igék elé, p. o. nazsiñ áll, junazsiñ állatni; cseja kiált, nacseja lábbal okozni kiáltó hangot.

17. Vannak összetett igék is.

Kija, ja vagy jañ, igéhez ragasztatván, cselekedtető értelmet kölcsönöznek neki; az ige pedig meg is csonkul, p. o. nazsiñ áll, nazsiñkija állatni; wañjaka lát, wañjagkija láttat.

Egyéb összetételekben a két ige megtartja külön jelentésit, p. o. hdiwañka haza jő és hál, hdi haza jönni és wañka hálni-bul; hinazsiñ jő és áll.

Az igének idomai.

18. A dakota igének van három személye, három száma, (kettőse csak az első és második személyrül szól), vannak módjai és időji; sőt vannak külömböző toldásai és értelmi változatjai.

19. Az ige toldás-rendei a mondományi névmás első és második személyei által külömböznek. A mondományi névmás okvetlenül nevező, s jelenti a tevőt, kinek cselekvésit vagy szenvedésit vagy lételit kifejezi az ige; azért nevezhetjük tevőnek a mondományi névmást. Ez már az *első* toldásrendben *wa, ja,* vagy *we, je;* a *másodikban*, melyhöz a ju, ja, jo elejü igék tartoznak, a tevőnek első személye *md*, második *d* (9.γ.); a *harmadikban* a tárgyi névmások *ma* és *ni* pótolják a tevőt.

20. Az igének értelmi változásait ezekben találjuk:

a) *Gyakorító értelmet* okoz az ismétlés, p. o. ksza szakad, baksza késsel elvágni, bakszaksza több helyütt elvágni; iha nevet, ihaha hahotáz; juhuhuza rázogat. Ez nem változtat a toldáson.

b) *Viszonytalan értelmet* ád a kiható igéknek az előtoldott *wa*, mely nem változtat a toldáson, de az ige nem fogadhat el tárgyi dolognevet vagy névmást, mintha ez már a *wa*-ban lappangana; p. o. manoñ lopni, wamanoñ lopni (valamit); innen, ha tárgyszót teszünk hozzá p. o. taszpañtañka alma, s mondani akarom: almát loptam, így kell kitennem: taszpañtañka ma*wa*noñ (az ige az első toldásrendben van), nem: taszpañtañka wamawanoñ, melyben az előtoldott *wa* és a bétol-

dott tevő *wa* megvan, mert így mondva, viszonytalanul áll az ige, azt jelentvén: zsiványságot követtem el.

c) Mikor a tevő maga magát tárgyazza, az ige *magárahaló értelmü*. Ez két uton alakúl, vagy a magáraható névmások: miċsi, niċsi, iċsi, uñkiċsi (10.) bétoldásával, p. o. wasteiċsidaka maga magát szereti; — vagy a *ju*, *ja jo* elejü igék, melyek a birtokit, j-nek hd- vé változtatásával alakítják, ez elé *i*-t vesznek, p. o. juzsazsa mosni, hduzsazsa magáét mosni; ihduzsazsa maga magát mosni.

d) Mikor a tevő a magáéra hat, az ige *birtoki értelmü*. Ez is két úton lesz, vagy *ki*, néha *k* birtoki névmás elő- s bétoldásával, p. o. wastedaka szeret, csiñcsa waste*ki*daka gyermekit szereti; — vagy a ja, ju, jo elejü ígék a j-t hd-re változtatják, p. o. juha birni, hduha magáét birni, suktañka wahduha birom magam lovát.

e) *Tulajdonító értelmü* ígék úgy alakulnak, hogy, mikor „kinek" jelentéssel járnak, a *ki* viszonyító elő- vagy bétoldatik, p. o. kaġa csinálni, kicsaġa (4. II.) valakinek csinálni; wowapi kicsaġa (írás neki csinál) levelet irt neki; suñka kikte (kutya-neki-öl) kutyáját öli meg. — Mikor pedig „-ért" „számára" jelentéssel járnak, *kicsi* toldatik hozzá, p. o. wowapi kicsicsaġa levelet ír érette vagy számára. Ez a többesben *kölcsönösségi* értelemmel is jár, p. o. wowapi kicsicsaġapi levelet irtak egymásnak.

f) Némely igék *ki* előtoldással azt jelentik, hogy a cselekvés a tárgy közepin esik meg, p. o. baksza késsel ketté vágni, teszem, botot, kibaksza közepin vágni ketté.

21. A számokat illetve, a többes szám *pi* hozzátoldással lesz, mely által külömbözik a kettőstül, p. o. wastedaka szeretni, wasteuñdaka ketten szeretjük, wasteuñdakapi (többen) szeretjük. Némely mozgást jelentő igék társas többest képeznek *a* vagy *e* előtoldásával, p. o. u jönni, au jönnek; ja menni, aja mennek; nazsiñ áll, enazsiñ állanak; de azok a rendes többessel is járnak: upi jőnek, japi mennek, nazsiñpi állanak.

22. A dakota ígének két módja van: *jelentő*, és *parancsoló*.

A *jelentő* maga az ige, p. o. csejakiált, csejapi kiáltanak. Ezen idom kifejezi az infinitivust is.

A *parancsoló* mód, a jelentőnek harmadik személyéhöz az egyesben *wo* és többesben *po* toldást teszi, ha férfi beszél; ha pedig nő beszél, hozzá teszi az egyesben *je*, a többesben *pe*, *mije*, *m*-t, p. o. a férfi mondja: cseja wo kiálts, cseja po kiáltsatok; a nő mondja: cseja je, cseja pe, csejam, cseja mije. A férfi parancsol, a nő kér; azért ha kérni akar a férfi, ő is mondja: cseja je, cseja pe stb. *Po* és *pe* talán a többes *pi* és *wo*, *je*-nek összeolvadásábul lettek, legalább azok nem szükölködnek *pi* nélkül a többesben, hacsak a tagadó *sni* nincs ott, mert az megkívánja a többest, p. o. csejapi sni po ne kiáltsatok.

Tájilag *je* helyett *we*, és *le* fordul elő.

A föltételező és foglaló mód a jelentőbül lesz, hozzája adatván uñkaña, kiñhañ vagy csiñhañ, tuka, esta vagy sta, és kes, p. o. cseja uñkañs ha kiáltott volna; cseje csiñhañ ha kiáltana; cseja kta tuka kiáltana de nem kiált; wahi uñkañs wakaske kta tuka (én jő ha, én köt fog) ha jöttem volna, megkötöttem volna.

23. A dakota igének két idője van, *jelen-mult*, mely jelent és multat fejez ki, és *jövő*.

A jelen-multnak nincs jelelője.

A jövőnek jelelője *kta*, mely az igéhöz toldatik, néha *kte* (4. I.).

A bevégzett multat jelöli néha ḳoñ vagy csikoñ, néha kiñ vagy csiñ, p. o. taku nawaḥoñ ḳoñ a mit hallottam vala (taku 11., naḥoñ hallani, nawaḥoñ hallok, hallék).

24. Tulajdonságnévi mód (participium) lesz h a ñ hozzátoldás által a harmadik személyhöz, p. o. ia beszél, iahañ beszélő, nazsiñ áll, nazsiñhañ álló; mani megyen, manihañ menő. Két együtt lévő igének elseje gyakran bír ily tulajdonságnevü jelentéssel, p. o. naḥoñ wauñ halló vagyok, hallani szoktam; s meg is csonkulhat, p. o. wañjaka látni, wañjag nawazsiñ látván állok.

A többesben az ige gyakran szenvedő tulajdonságnévi mód, p. o. makaskapi wauñ (én kötnek én val) kötve vagyok, megköttettem, vagy megkötöttek.

De igegyökök is (15.) alkotnak szenvedő tulajdonságneveket, ha: hañ, wahañ járul hozzájok, p. o. ksza szakad, kszawahañ vagy kszahañ ketté szakadt. Ez tulajdonságnevek-

bül is alakulhat, p. o. mdu apró, mduwahañ apróra morzsolt.

Első ige-toldás-rend.

25. Az első toldás alá többnyire cselekvő ígék tartoznak, melyek a wa we, ja je, tevő névmásokat vagy elő- vagy bétoldják.

Előtoldók, p. o. kaska köt (ka-ska).

Jelentő mód.

Jelen-mult idő.

Egy. sz.	*Kett. sz.*	*T. sz.*
wakaska	uñkaska	uñkaskapi
jakaska	kötünk	jakaskapi
kaska		kaskapi
kötök stb.		kötünk stb.

Jövő idő.

E. sz.	K. sz.	T. sz.
wakaske kta	uñkaske kta	uñkaskapi kta
jakaske kta	kötni fogunk.	jakaskapi kta
kaske kta		kaskapi kta
kötni fogok.		kötni fogunk.

Parancsoló mód.

E. sz.	T. sz.
kaska wo, je	kaska po, pe, mije.

Tulajdonságnévi mód.

kaskahañ köttetött.

Bétoldók, p. o. manoñ lopni.

Jelen-mult.

E. sz.	K. sz.	T. sz.
mawanoñ	mauñnoñ	mauñnoñpi
majanoñ	lopunk.	majanoñpi
manoñ		manoñpi
lopok stb.		lopunk stb.

Jövő.

E. sz.	K. sz.	T. sz.
mawanoñ kta	mauñnoñ kta	mauñnonpi kta
majanoñ kta	lopni fogunk.	majanoñpi kta
manoñ kta		manoñpi kta
lopni fogok.		lopni fogunk.

Parancsoló.

E. sz.	Többes sz.
manoñ wo, we	manoñ po, pe, mije.

Jegyzet. Jùta enni, ide tartozik; de a tevő névmások előtt *ju* tag elvesz, innen: wàta, jàta, jùta eszem, eszel, eszik; uñta eszünk ketten; uñtapi, jatapi, jutapi eszünk stb.

26. A we je- toldó igék (9. *β.*) *ki*, *kicsi* elejüek, s ezek is vagy előtoldók vagy bétoldók.

Előtoldók, p. o. kikszùja emléközni.

Jelen-mult.

E. sz.	K. sz.	T. sz.
wèkszuja	uñkìkszuja	uñkìkszujapi
jèkszuja		jèkszujapi
kikszùja		kikszùjapi
emlékszöm.		emlékszünk
stb.		stb.

Jövő.

E. sz.	K. sz.	T. sz.
wèkszuje kta	uñkìkszuje kta	uñkìkszujapi kta
jèkszuje kta		jèkszùjapi kta
kikszùje kta		kikszùjapi kta
emléközni fogok stb.		emléközni fogunk stb.

Parancsoló.

kikszúja wo, je,	kikszùja po, pe, mije

Bétoldók, p. o. ecsakicsoñ valamit tenni másnak, (ecsoñ tenni, dolgozni, ecsaoñ valakinek tenni, ecsakicsoñ ugyan az)

Jelen-mult.

Egy. sz.	Kettős sz.	Többes sz.
ecsawecsoñ	ecsauñkicsoñ	ecsauñkicsoñpi
ecsajecsoñ		ecsajekicsoñpi
ecsakicsoñ		ecsakicsoñpi

Parancsoló.

ecsakicsoñ wo, we	ecsakicsoñ po, pe, mije

Jegyzet. A jövőt nem teszszük ki többé, mivel az mindig a határozatlan, *kta* hozzátételével.

Második igetoldás-rend.

27. Ez alá tartoznak a ju, ja, jo elejü igék, melyek a j-t az első személyben md- s a másodikban d-re változtatják. Rendszerint cselekvő jelentésüek.

Justañ béfejezni.

Jelen-mult.

Egyes sz.	Kettős sz.	Többes sz.
mdustañ	uñstañ	uñstañpi
dustañ		dustañpi
justañ		justañpi
béfejezek		béfejezünk
stb.		stb.

A jövő és parancsoló mindig a határozatlan szerint alakúl.

Jegyzet. A kettős és többes szám első személye közönségösen elejti a *ju* tagot, de mondhatni: uñjustañpi is, uñstañpi helyett.

Jaksza ketté harapni (ja-ksza).

Egy. sz.	Kettős sz.	Többes sz.
mdaksza	uñjaksza	uñjakszapi
daksza		dakszapi
jaksza		jakszapi

Ijotañka leülni (melyben az *i* előtoldásnak vétetik)

imdotañka	uñkijotañka	uñkijotañkapi
idotañka	(9. a. *a*.)	idotañkapi
ijotañka		ijotañkapi

28. Tartoznak ide olyan ígék is, melyek rendhagyók vagy hiányosak.

a) Hiju előjönni, vagy indulni.

hibu	uñhiju	uñhijupi
hidu		hidupi
hiju		hijupi

b) Jukañ lenni, itt van, megvan.

—	uñkañ	uñkañpi
—		dukañpi
jukañ		jukañpi

Az egyesben csak dolgokrul, nem személyekrül használtatik, kivéve gyüjtőnévileg álló személyekrül.

Jakoñpi vannak.

—	unjakoñ	uñjakoñpi
dakanoñ		dukanoñpi
—		jukoñpi

Kijukañ, mely a jukañ-bul lett, az első igeragozás alá tartozik, s jelenti: helyet csinálni valakinek.

Igék tárgyi névmással.

29. A tárgyi névmás ugyan azon helyet foglalja el az ígében, melyet a tevő vagy alanyi, p. o. kaska köt, *ma*kaska engem köt; manon lop, ma*ni*noñ téged lop (9. c.). Mikor alanyi és tárgyi (személyi és birtoki) névmás találkozik, a tárgyi megelőzi a személyit, kivéve a többesnek első személyét, mely mindig előtte jár a másodiknak, akár ez alanyi akár tárgyi, p. o. majakaska engem-te-köt, mawicsajanoñ (manoñ az ige, wicsa ők (9. b) ja te) őket-te-lopod; uñnicsaskapi (kaska köt, mely *ni* bennetek miatt csaska) kötünk benneteket. Lássuk a *kaska* szót alanyi és tárgyi névmásokkal, mely után a manoñ-t és többeket lehet toldogatni:

		engem	téged	őtet, azt	minket	titetek	őket, azokat
Jelen-mult.	E. 1.	—	csicsaska	wakaska	—	csicsaskapi	wicsawakaska
	2.	majakaska	—	jakaska	uñjakaskapi	—	wicsajakaska
	3.	makaska	nicsaska	kaska	uñkaskapi	nicsaskapi	wicsakaska
	K. 1. 2.	—	—	uñkaska	—	—	wicsuñkaska
	T. 1.	—	—	uñkaskapi	—	—	wicsuñkaskapi
	2.	majakaskapi	uñnicsaskapi	jakaskapi	uñjakaskapi	uñnicsaskapi	wicsajakaskapi
	3.	makaskapi	nicsaskapi	kaskapi	uñkaskapi	nicsaskapi	wicsakaskapi
Parancsoló.		makaska wo	—	kaskawo	uñkaskawo	—	wicsakaska wo
		makaska po	—	kaska po	uñkaska po	—	wicsakaska po

Látjuk, hogy csak azon toldás megyen minden személyben, mely a tárgyat a harmadikban birja, s ezt tárgyi vagy birtoki névmással ki sem fejezi, kivéve a többes wicsa-t. Tehát wakaska, jakaska, kaska stb. teszi: kötöm azt, őt, kötök valamit, kötöd, kötsz, köti köt; — wicsawakaska stb. teszi: kötöm őket; wicsuñkaskapi kötjük őket stb. De már nem lehet mondani: mawakaska kötöm magamat, hanem csak: majakaska, makaska stb. te kötöd magadat, ő köt téged stb.

39. A kiható igék gyakran személytelenül állanak a többesben, a tárgyi névmással, p. o. kaskapi (kötik őt, azt, és személytelenül) meg van kötve; nicsaskapi (téged kötnek) meg vagy kötve; makaskapi (engem kötnek) meg vagyok kötve; wicsakaskapi (őket kötik) meg vannak kötve.

A tárgyi névmással előfordulnak benható igék és tulajdonságnevek is szinte személytelenül, azaz alanyi, vagy tevő névmás nélkül, hasonlítván a német ‚es hungert mich' félékhöz, p. o. ṭa (es stirbt ihn) hal, niṭa (es stirbt dich) halsz, maṭa halok; tapi halnak, nitapi haltok, uñtapi halunk; waste jó, és ő jó, niwaste te vagy jó, mawaste, wastepi, niwastepi, uñwastepi. Ezekben a *pi* nem a tevő, vagy alanyi névmásra értetik, hanem a tárgyira, mi kitetszik wicsaṭa-bul: es stirbt sie, halnak, hol a *pi* nincs meg, mert wicsa fejezi ki a többes harmadik személyt. Ezen benható és tulajdonságnévi igék teszik a harmadik igetoldás módját.

Harmadik igetoldás-rend.

31. Ezen igetoldás tehát *ma* és *ni* tárgyi névmások által tűnik ki. Ezek pedig vagy egész alakban fordulnak elő, vagy csonkítottan. Az egész névmások előfordulnak benható és tulajdonsági igékben, vagy előtoldásul, vagy bétoldásul.

Előtoldók: ṭa hal, holt; waste jó.

maṭa	uñṭa	uñṭapi
niṭa		niṭapi
ṭa		ṭapi
halok		halunk
stb.		stb.

mawaste	uñwaste	uñwastepi
niwaste		niwastepi
waste		wastepi
jó vagyok		jók vagyunk
stb.		stb.

Bétoldók, p. o. asni jól járni, épülni.

amasni	uñkasni	uñkasnipi
anisni		anisnipi
asni		asnipi
jól vagyok		jól vagyunk
stb.		stb.

32. Csonkított névmásuak *m*, *n*-et mutatnak, s többnyire kiható jelentésüek.

Előtoldók, p. o. uñ használni.

muñ	uñkuñ	uñkuñpi
nuñ		nuñpi
uñ		uñpi

Így toldatik még uñpa és csañnuñpa pipázni; így toldatnak az *ihd* elejü magárahatók (20. c.), p. o. ihdaska magát kötni: mihdaska, nihdaska kötöm magam, kötöd magad stb.

A *j* elejü igék az *m* és *n*-et *j* helyére veszik, p. o. jañkà lenni

mañka vagyok	uñjañka	uñjañkapi vagyunk
nañka stb.		nañkapi
jañka		jañkapi

jañka szőni, kötni.

mnàñka szövök	unjañka	uñjañkapi
nàñka		nàñkapi
jàñka		jàñkapi

Ez az előbbitül az első személyben bészurt *n* és a hangsuly által külömbözik, mert vagyok: mankà, nankà stb.

Bétoldók, owiñzsa ágynak használni.

omiñzsa	unkowiñzsa	uñkowiñzsapi
oniñzsa		oniñzsapi
owiñzsa		owiñzsapi

Iwañġa nyomozni.

imuñġa	uñkiwañġa	uñkiwañġapi
inuñġa		inuñġapi
iwañġa		iwañġapi

Ezekben az *m* és *n*, v helyére jut, azonkívül az utolsóban a u-ra változik. Iwañġa-t követik: wàñka és iwàñka, lefekünni.

Ecsoñ tenni valamit, *a*-t veszen az m és n elé.

ecsamoñ	ecsoñku	ecsoñkupi
ecsanoñ		ecsanoñpi
ecsoñ		ecsoñpi.

Föltetsző, hogy a kettős és többes *uñ* névmás hátul toldatik ebben, *ku* megfordított alakban. Ecsoñ-t követik: hècsoñ ezt tenni (he és ecsoñ), hecsamoñ, hecsanoñ; kettős: hecsonku; több. hecsoñkupi és hecsoñkoñpi; — kècsoñ azt tenni, tòkoñ tenni, melyben cs az előző o miatt k-vá lett.

33. Vannak olyan igék is, melyek a névmást *mi*, *ni* képiben toldják.

Ecsiñ gondolni.

ecsañmi	unkecsiñ	nñkecsiñpi
ecsañni		ecsañpi
ecsiñ		ecsiñpi

Hècsiñ ezt gondolni, kècsiñ azt gondolni, awacsiñ gondolkodni, rágondolni, wacsiñ szándékozni (ecsoñ wacsañmi tenni gondoltam) szintúgy toldatnak. A toldáson kívül nevezetös az i-nek a-ra változása.

iñ viselni, h-t toldja elő.

hiñmi	uñkiñ	uñkiñpi
hiñni		hiñnipi
iñ		iñpi

Összetett igék.

34. Az összetett igék (17.) két igéből állanak. Rendesen megtartják a mindenik igéhöz illő névmásokat, de az utóbbiké el is maradhat, p. o. hdijotañka (hdi és ijotañka) haza jöni és leülni, wahdimdotañka, és wahdijotañka haza jövök és leülök, melyben hdi-nek névmása wa, és ijotañka-é md, így: imdotañka (26.), vagy a nélkül.

Hijotañka jönni és leülni (hi jő, ijotañka).

wahimdotañka	uñhijotañka	uñhijotañkapi
jahidotañka		jahidotañkapi
hijotañka		hijotañkapi

Igy jár hdijotañka is, mely mint az előbbi, hi, hdi szerint az első, ijotañka szerint a második igetoldáshoz tartozik. De hinazsiñ jönni és állani, hdinazsiñ hazajönni és állani, kinazsiñ haza érni és helyit megállani, monnó részök szerint az első igetoldáshoz tartoznak, p. o. *wa*hina*wa*zsiñ, *ja*hina*ja*zsiñ stb.

Iñjañka sietni (az első és harmadikhoz), talán *i* és jañka-bul.

waimnanka	uñkiñjañka	uñkiñjañkapi
jainañka		jainañkapi
iñjañka		iñjañkapi

Hiwañka jönni és éjjelezni, kiwañka, haza jönni és lefekünni, hazajönni hálni, hdíwañka haza *jönni* hálni, úgy toldatnak mint *kaska* az elsőben, és iwañğa a harmadikban.

Rendhagyó és hiányos ígék.

35. *Eja* mondani és *hèja* ezt, *kèja* azt mondani, p és h-t vesz föl j helyire.

epà mondok	uñkèja	uñkèjapi
ehà stb.		ehàpi
èja		èjapi

Epcsa gondolok, és *hepcsa*, ezt, *kepcsu* azt gondolom, csak ezen első személyben használtatnak.

36. Most teljes mintában adjuk a ksza igegyököt a 16-ban felhozott előtoldásokkal, tárgyi névmásokkal (29.) és a 17-ben említött értelmi változatokkal:

Viszonytalan.	Magáraható.	Birtoki.	Tulajdonító.
wabawaksza	bamicsiksza	bawakiksza	bawecsiksza
wabajaksza	banicsiksza	bajakiksza	bajecsiksza
wabaksza	baicsiksza	bakiksza	bakicsiksza
wabauñksza	bauñkicsiksza	bauñkiksza	bauñkicsiksza
wabauñkszapi	bauñkicsikszapi	bauñkikszapi	bauñkicsikszapi
wabajakszapi	banicsikszapi	bajakikszapi	bajecsikszapi
wabakszapi	baicsikszapi	bakikszapi	bakicsikszapi
wabowaksza	bomicsiksza	bowakiksza	bowecsiksza
wabojaksza	bonicsiksza	bojakiksza	bojecsiksza
waboksza	boicsiksza	bokiksza	bokicsiksza
wabouñksza	bouñkicsiksza	bouñkiksza	bouñkicsiksza
wabouñkszapi	bouñkicsikszapi	bouñkikszapi	bouñkicsikszapi
wabojakszapi	bonicsikszapi	bojakikszapi	bojecsikszapi
wabokszapi	boicsikszapi	bokikszapi	bokicsikszapi
wawakaksza	mihdaksza	wahdaksza	wecsicsaksza
wajakaksza	nihdaksza	jahdaksza	jecsicsaksza
wakaksza	ihdaksza	hdaksza	kicsicsaksza
wauñkaksza	uñkihdaksza	uñhdaksza	uñkicsicsaksza

Hijotañka jönni és leülni (hi jő, ijotañka).

wahimdotañka	uñhijotañka	uñhijotañkapi
jahidotañka		jahidotañkapi
hijotañka		hijotañkapi

Igy jár hdijotañka is, mely mint az előbbi, hi, hdi szerint az első, ijotañka szerint a második igetoldáshoz tartozik. De hinazsiñ jönni és állani, hdinazsiñ hazajönni és állani, kinazsiñ haza érni és helyit megállani, monnó részök szerint az első igetoldáshoz tartoznak, p. o. *wa*hina*waz*siñ, *ja*hina*jaz*siñ stb.

Iñjañka sietni (az első és harmadikhoz), talán *i* és jañka-bul.

waimnanka	uñkiñjañka	uñkiñjañkapi
jainañka		jainañkapi
iñjañka		iñjañkapi

Hiwañka jönni és éjjelezni, kiwañka, haza jönni és lefekünni, hazajönni hálni, hdíwañka haza *jönni* hálni, úgy toldatnak mint *kaska* az elsőben, és iwañǧa a harmadikban.

Rendhagyó és hiányos ígék.

35. *Eja* mondani és *hèja* ezt, *kèja* azt mondani, p és h-t vesz föl j helyire.

epà mondok	uñkèja	uñkèjapi
ehà stb.		ehàpi
èja		èjapi

Epcsa gondolok, és *hepcsa*, ezt, *kepcsu* azt gondolom, csak ezen első személyben használtatnak.

36. Most teljes mintában adjuk a ksza igegyököt a 16-ban felhozott előtoldásokkal, tárgyi névmásokkal (29.) és a 17-ben említött értelmi változatokkal:

	Ötet, azt.	Téged.	Engem.	Őket, azokat.	Títeket.	Minket.	Gyakorító.	Viszonytalan.	Magáraható.	Birtoki.	Tulajdonító.
baksza késsel elvágni	Egy. 1. bawaksza	bacsiksza		bawicsawaksza	bacsikszapi		bawakszaksza	wabawaksza	bamicsiksza	bawakiksza	bawecsiksza
	2. bajaksza		bamajaksza	bawicsajaksza		bauñjakszapi	bajakszaksza	wabajaksza	banicsiksza	bajakiksza	bajecsiksza
	3. baksza	baniksza	bamaksza	bawicsaksza	banikszapi	bauñkszapi	bakszaksza	wabaksza	baicsiksza	bakiksza	bakicsiksza
	K. — bauñksza			bawicsuñksza			bauñkszaksza	wabauñksza	bauñkicsiksza	bauñkiksza	bauñkicsiksza
	Töb. 1. bauñkszapi	bauñnikszapi		bawicsuñkszapi	bauñnikszapi		bauñkszakszapi	wabauñkszapi	bauñkicsikszapi	bauñkikszapi	bauñkicsikszapi
	2. bajakszapi		bamajakszapi	bawicsajakszapi		bauñjakszapi	bajakszakszapi	wabajakszapi	banicsikszapi	bajakikszapi	bajecsikszapi
	3. bakszapi	banikszapi	bamakszapi	bawicsakszapi	banikszapi	bauñkszapi	bakszakszapi	wabakszapi	baicsikszapi	bakikszapi	bakicsikszapi
boksza elsütni	Egy. 1. bowaksza	bocsiksza		bowicsawaksza	bocsikszapi		bowakszaksza	wabowaksza	bomicsiksza	bowakiksza	bowecsiksza
	2. bojaksza		bomajaksza	bowicsajaksza		bouñjakszapi	bojakszaksza	wabojaksza	bonicsiksza	bojakiksza	bojecsiksza
	3. boksza	boniksza	bomaksza	bowicsaksza	bonikszapi	bouñkszapi	bokszaksza	waboksza	boicsiksza	bokiksza	bokicsiksza
	K. — bouñksza			bowicsuñksza			bouñkszaksza	wabouñksza	bouñkicsiksza	bouñkiksza	bouñkicsiksza
	Töb. 1. bouñkszapi	bouñnikszapi		bowicsuñkszapi	bouñnikszapi		bouñkszakszapi	wabouñkszapi	bouñkicsikszapi	bouñkikszapi	bouñkicsikszapi
	2. bojakszapi		bomajakszapi	bowicsajakszapi		bouñjakszapi	bojakszakszapi	wabojakszapi	bonicsikszapi	bojakikszapi	bojecsikszapi
	3. bokszapi	bonikszapi	bomakszapi	bowicsakszapi	bonikszapi	bouñkszapi	bokszakszapi	waboksza	boicsikszapi	bokikszapi	bokicsikszapi
kaksza fejszével törni	Egy. 1. wakaksza	csicsaksza	—	wicsawakaksza	csicsakszapi	—	wakakszaksza	wawakaksza	mihdaksza	wahdaksza	wecsicsaksza
	2. jakaksza	—	majakaksza	wicsajakaksza	—	uñjakakszapi	jakakszaksza	wajakaksza	nihdaksza	jahdaksza	jecsicsaksza
	3. kaksza	nicsaksza	makaksza	wicsakaksza	nicsakszapi	uñkakszapi	kakszaksza	wakaksza	ihdaksza	hdaksza	kicsicsaksza
	K. — uñkaksza	—	—	wicsuñkaksza	—	—	uñkakszaksza	wauñkaksza	uñkihdaksza	uñhdaksza	uñkicsicsaksza
	Töb. 1. uñkakszapi	uñnicsakszapi	—	wicsuñkakszapi	uñnicsakszapi	—	uñkakszakszapi	wauñkakszapi	uñkihdakszapi	uñhdakszapi	uñkicsicsakszapi
	2. jakakszapi	—	majakakszapi	wicsajakakszapi	—	uñjakakszapi	jakakszakszapi	wajakakszapi	nihdakszapi	jahdakszapi	jecsicsakszapi
	3. kakszapi	nicsakszapi	makakszapi	wicsakakszapi	nicsakszapi	uñkakszapi	kakszakszapi	wakakszapi	ihdakszapi	hdakszapi	kicsicsakszapi
naksza lábbal törni	Egy. 1. nawaksza	nacsiksza	—	nawicsawaksza	nacsikszapi	—	nawakszaksza	wanawaksza	namicsiksza	nawakiksza	nawecsiksza
	2. najaksza	—	namajaksza	nawicsajaksza	—	nauñjakszapi	najakszaksza	wanajaksza	nanicsiksza	najakiksza	najecsiksza
	3. naksza	naniksza	namaksza	nawicsaksza	nanikszapi	nauñkszapi	nakszaksza	wanaksza	naicsiksza	nakiksza	nakicsiksza
	K. — nauñksza	—	—	nawicsuñksza	—	—	nauñkszaksza	wanauñksza	nauñkicsiksza	nauñkiksza	nauñkicsiksza
	Töb. 1. nauñkszapi	nauñnikszapi	—	nawicsuñkszapi	nauñnikszapi	—	nauñkszakszapi	wanauñkszapi	nauñkicsikszapi	nauñkikszapi	nauñkicsikszapi
	2. najakszapi	—	namajakszapi	nawicsajakszapi	—	nauñjakszapi	najakszakszapi	wanajakszapi	nanicsikszapi	najakikszapi	najecsikszapi
	3. nakszapi	naniksza	namakszapi	nawicsakszapi	nanikszapi	nauñkszapi	nakszakszapi	wanakszapi	naicsikszapi	nakikszapi	nakicsikszapi
paksza tasziással eltörni	Egy. 1. wapaksza	csipaksza	—	wicsawapaksza	csipakszapi	—	wapakszaksza	wawapaksza	micsipaksza	wakpaksza	wecsipaksza
	2. japaksza	—	majapaksza	wicsajapaksza	—	uñjapakszapi	japakszaksza	wajapaksza	nicsipaksza	jakpaksza	jecsipaksza
	3. paksza	nipaksza	mapaksza	wicsapaksza	nipakszapi	uñpakszapi	pakszaksza	wapaksza	icsipaksza	kpaksza	kicsipaksza
	K. — uñpaksza	—	—	wicsuñpaksza	—	—	uñpakszaksza	wauñpaksza	uñkicsipaksza	uñkpaksza	uñkicsipaksza
	Töb. 1. uñpakszapi	uñnipakszapi	—	wicsuñpakszapi	uñnipakszapi	—	uñpakszakszapi	wauñpakszapi	uñkicsipakszapi	uñkpakszapi	uñkicsipakszapi
	2. japakszapi	—	majapakszapi	wicsajapakszapi	—	uñjapakszapi	japakszakszapi	wajapakszapi	nicsipakszapi	jakpakszapi	jekicsipakszapi
	3. pakszapi	nipakszapi	mapakszapi	wicsapakszapi	nipakszapi	uñpakszapi	pakszakszapi	wapakszapi	icsipakszapi	kpakszapi	kicsipakszapi
jaksza elharapni	Egy. 1. mdaksza	csijaksza	—	wicsamdaksza	csijakszapi	—	mdakszaksza	wamdaksza	mihdaksza	wahdaksza	wecsijaksza
	2. daksza	—	majadaksza	wicsadaksza	—	uñjadakszapi	dakszaksza	wadaksza	nihdaksza	jahdaksza	jecsijaksza
	3. jaksza	nijaksza	majaksza	wicsajaksza	nijakszapi	uñjakszapi	jakszaksza	wajaksza	ihdaksza	hdaksza	kicsijaksza
	K. — uñjaksza	—	—	wicsuñjaksza	—	—	uñjakszaksza	wauñjaksza	uñkihdaksza	uñhdaksza	uñkicsijaksza
	Töb. 1. uñjakszapi	uñnijakszapi	—	wicsuñjakszapi	uñnijakszapi	—	uñjakszakszapi	wauñjakszapi	uñkihdakszapi	uñhdakszapi	jecsijakszapi
	2. dakszapi	—	majadakszapi	wicsadakszapi	—	uñjadakszapi	dakszakszapi	wadakszapi	nihdakszapi	jahdakszapi	kicsijakszapi
	3. jakszapi	nijakszapi	majakszapi	wicsajakszapi	nijakszapi	uñjakszapi	jakszakszapi	wajakszapi	ihdakszapi	hdakszapi	
juksza eltörni	Egy. 1. mduksza	csijuksza	—	wicsamduksza	csijukszapi	—	mdukszaksza	wamduksza	mihduksza	wahduksza	wecsijuksza
	2. duksza	—	majaduksza	wicsaduksza	—	uñjadukszapi	dukszaksza	waduksza	nihduksza	jahduksza	jecsijuksza
	3. juksza	nijuksza	majaduksza	wicsajuksza	nijukszapi	uñjukszapi	jukszaksza	wòksza	ihduksza	hduksza	kicsijuksza
	K. — uñjuksza	—	—	wicsauñjuksza	—	—	uñkszaksza	wauñjuksza	uñkihduksza	uñhduksza	uñkicsijuksza
	Töb. 1. uñjukszapi	uñnijukszapi	—	wicsauñjukszapi	uñnijukszapi	—	uñkszakszapi	wauñjukszapi	uñkihdukszapi	uñhdukszapi	jecsijukszapi
	2. dukszapi	—	majadukszapi	wicsaduksapi	—	uñjadukszapi	duksakszapi	waduksapi	nihdukszapi	jahdukszapi	kicsijukszapi
	3. jukszapi	nijukszapi	majukszapi	wicsajukszapi	nijukszapi	uñjukszapi	jukszakszapi	wòkszapi	ihdukszapi	hdukszapi	

Hunfalvy P.

3. Dolognév.

37. A dolognév vagy *eredeti*, p. o. maka föld, peta tűz, pa fej, ista szem, ate atya, ina anya stb, vagy *származott*, melyek i, wa, wo, o, wicsa (ta, wa, ho stb.) előtoldások, pi, sz'a, dañ és na utótoldások által lesznek.

Előtoldások.

38. *I* kiható ígékbül szerszámnevet alkot, p. o. jumdu szántani, ijumdu eke; kaszdecsa hasítani, icsaszdecse ék; kahiñta gereblyézni vagy seperni, icsahiñte (4. II.) gereblye, seprü.

Wa kiható igébül tevő névszót alkot, p. o. ihañgja elrontani, waihañgje rontó; jawaste áldani, wajavaste áldó.

Wo tulajdonságnévbül és ígébül elvont jelentésü dolognevet alkot, p. o. ihañgja rontani, woihañgje rontás, wajazañ beteg lenni, wowajazañ betegség; waoñsida kegyes, wowaoñsida kegyesség, waste jó, wowaste jóság.

O többféle jelentésü dologneveket alkot igékbül és tulajdonságnevekbül, p. o. wañka lefekünni, owañka házföldje, fekvőhely; apa csapni, oape csapás; owa róni, írni, oowa rovás, bötü; szni hideg, oszni hidegség, fagy; maste hő, omaste hőség.

Wicsa benható igékbül elvont jelentésü névszót alkot, p. o. jazañ beteg, wicsajazañ vagy wacsicsajazañ betegség; waste jó, wicsawaste jóság.

Néha tevő nevet alkot, p. o. jasicsa rosszat beszélleni valakirül, szidni, wicsajasicse szidalmazó.

Néha más névszóhoz adva, csonkítottan is, annak értelmit az emberfajra szorítja, p. o. csañte szív, wicsacsañte emberi szív; nape kéz, wicsanape ember kéz; oie szó, wicsoie emberi szó; ohañ cselekvés, wicsohañ emberi cselekvés. Előfordul: wicsaatkuku atya, valakinek atyja; wicsahuñku anya, valakinek anyja; wicsacsiñcsa valaki fija.

Wicso (wicsa, wo) szinte alkot elvont jelentésü dologneveket, p. o. wicsowaste jóság, wicsowaoñsida kegyesség.

Jegyzet. Valamint *wicsa* (ember) a dolognevet az emberi fajra szorítja, úgy állatok neveibül lett előtoldások a névszókat az illető állatfajra értetik, p. o.

Ta jávorszarvas s általában kéredző állat; tacsañte büval- vagy szarvas szív; tapa szarvasfeje; tacsezsi büval-nyelv; taha szarvas-bőr; tacseszdi tüzelő ganéj.

Wa (waḥañkszicsa medve); wapa medvefej, waha medvebőr, wasuñ medvebarlang.

Ho (hoǧañ hal) hoape hal-szárny, hocsaka hal-kopotyu stb.

Utótoldások.

39. *Pi* viszonytalan jelentésü névszót alkot igékbül, p.o. wowa ír, wowapi (mintegy: írnak) írás, könyv; wajawa számlálni, wajawapi számjegyek.

Némely ige ezen *pi* utótoldással igeszói névül állhat, a határozóval vagy a nélkül, p. o. icsazo kölcsönvenni, icsazopi hitel; wajawaste áldani, wajawastepi áldás; waihañgja rontani, waihañgjapi rontás; ecsoñ tenni, ecsoñpi kiñ valaminek tevése.

Sz'a a cselekvés gyakorítását fejezi ki az igéknél, s tevő névszókat alkot azokbul, p.o. kaǧesz'a csináló; ecsoñpisz'a tevők, jakoñpisz'a lakók.

Dañ vagy *na* kicsinyítőket alkot, p.o. mde tó, mdedañ tócsa; wakpa folyó, wakpadañ folyócska; apa némely, apadañ apró rész: hoksidañ fiú, suñḥpadañ kölyök, suñǧidañ róka csak ezen dañ toldással fordulnak most elő. Mikor a többest jelentő toldás is hozzájárul, az megelőzi dañt, p.o. hoksipidañ fiúk. *Na* ilyenkor pi után nem marad meg, hanem dañnak engedi át helyit, p.o. wicsiñjañna lányka, wicsiñjañpidañ leánykák. Tonana kevés, csak többesben tonanañpidañ kevéskék.

De *dañ* nemcsak a többes pi-t ereszti maga elé, hanem több szót is, melyek együtt a mondat tagját teszik, p.o. suktañka wañ waste-dañ (kutya egy jó-ka) egy jó kutyácska; nicsiñksi cseje-dañ (te fiad kiált-ka) te fiacskád kiált. Ezenkép a mondat tagjához toldatván a dañ, ha tehát abban kiható ige van, a toldás mind az alanyra mind a tárgyra értethetik, p.o. niszuñka suñka kikte dañ (te öcse kutya neki öl- cse) te öcsécskéd megölte kutyáját, vagy: te öcséd megölte kutyácskáját; a dañ értethetik niszuñka-ra és suñka ki-re.

Nem.

49. A dakota nyelv nem ismer szónemet. De az élő állatok nemeit megkülömbözteti külömbféle szókkal, p. o. wicsasta ember, winoḥiñcsa asszony, nő; tatañka büvalbika, pte büvaltehén; heḥaka jávorszarvas hím, upañ jávorszarvas ünő.

Közönségesebb a tulajdonságnévveli külömböztetés. Emberrül *wicsa* férfit, *wiñjañ* nőt jelent, p. o. hoksijoḳopa wicsa fiúgyermek, hoksijoḳopa wiñjañ leánygyermek. Állatrul *mdoka* jelent hímet, *wije* nősténvt, p. o. tamdoka hímszarvas, tavíjedañ nősténvőz (a dañ kicsinyítő); paġonta mdoka kansárkány; zitkadañ wije fajdtyúk. Ezek előtt csonkítást is szenved a szó, p. o. suñg mdoka ménló, suñg wije kancza (suñka helyett).

Nők tulajdonnevei wiñ, vagy kicsinyítő viñna (viñjanbul) toldást vesznek föl, p. o. Totidutawiñ (veres ház asszonya), Wakañkazsuzsaviñ (női szellem, mely adósságot fizet), Maḥpiwiñna (felhő-nő).

41. A névszónak két száma van, *egyes* és *többes*. A többesjelölő *pi*, de csak élő állatoknál, mely a névszóhoz, többnyire azonban a tulajdonság- vagy igeszóhoz toldatik, p. o. suñka kutya, suñkapi kutyák, suñka kszapapi okos kutyák, suñka ecsoñpi kutyák tették (kutya-tett-ek). Élettelen dolgok, ha többesben vannak is, gyéren fogadják el a *pi*-t, p. o. maġa mező és mezők. Viszontag pi toldással képzett névszók egyes számuak, p. o. tipi ház és házak, wowapi könyv és könyvek (39.).

42. Nincs esetjelölő a dakotában, mely csak nevezőt és tárgyit fejez ki az illető hely által; mert a nevező első helyen, a tárgyi másodikon, s az ige harmadikon áll, p. o. wicsasta wañ wowapi vañ kaġa (ember egy könyv egy csinál) egy ember egy könyvet csinált; Dawid Szopija wastedaka, Dávid Zsófiát szereti; Dakota Besdeke wicsaktepi (Dakota Besdeke ő (ember) öl-ek) a dakoták megölték a besdekéket (rókaindeket). Mikor világos, melyik névszó a nevező, az a tárgyi után is állhat, p. o. wicsasta Wakañtañka kaġa (ember isten csinál) az Isten teremté az embert.

43. Biró és birtoklott egymás mellé jut; az első a bir-

toki, mely csonkítást is szenvedhet, és az által a kettő összetett szóvá lesz, p. o. wahukeza ihupa gerelynyél, tipi tijopa ház-ajtó, wicsasta oie ember szava; maḥcsiñcsa liba (maġa csiñcsa föld fija), maḥ ijumda föld eke (maġa ij.), maḥicsahiñte gereblye.

a) A birtoklási viszonyt kifejezik a birtoki névmások is, melyek vagy a másik névszó után tétetnek, akár bíró akár birtoklott az, p. o. tatañka wojute tawa (büval eledel övé) büval eledelę, wojute suktañka tavapi (eledel ló övéké) lovak eledele, wicsasta jatapi tipi tawa (ember szóló ház övé) főnök háza; — vagy a birtoklott elé toldatnak, mint: tatañka tawote (ta-wojute) büval ő-eledel, Dawid taañpetu Dávid ő-nap= napja.

b) Néha *ta* helyett *ti* áll, p. o. wañhiñkpe nyíl, Dawid tiwañhiñkpe Dávid nyila. Ha a névszó előtoldott *i* vagy *o*-val kezdődik, csak *t* áll, p. o. ipahiñ főal, Hake tipahiñ H. főalja; owinzsa ágy, Hake towiñzse. A *wo* előtoldatu névszók kivetik *w*-t a *t* után, mint: wowaste jóság, Wakañtañka towaste Isten jósága.

c) Atyafiségi névszók: ku, csu, tku ragot vesznek föl, p. o. suñka öcs, Dawid suñkaku Dávid öcscse; csiñje báty, Tomasz csiñcsu Tamás bátyja; csiñkcsi leány, wicsasta csiñksitku ember leánya.

44. A dakoták nevei mind jelentéssel birnak, p. o. Maḥpija felhő, Hoksidañ fiú; Tatañka-hañska büval hosszu, Pezsibuta-wicsasta orvosság-ember, Ta-peta-tañka ő-tűz-nagy stb. A fiúk és a leányok, azon rend szerint, melyben születnek, saját névvel birnak. Ilyen sorszerinti fiú-nevek: Csaskè, Hepàñ, Hepì, Csatàñ és Hakè; leánynevek: Winòna, Hàpañ, Hàpisztiña, Wàñske és Wihàke. Tehát ha az első szülött fiú, Csaskè-nak, ha leány, Winòna-nak nevezik stb. Ötön túl nincs többé saját név. Külömben

	embernek	*nőnek*
bátyja:	csiñjè	timdò
nénje:	tañkè	csuñ
öcscse:	szuñkà	szuñkà
huga:	tañksì	tañkà
nagybátyja:	tahàñsi	icsèsi

nagynénje:	hañkàsi	icsèpañsi
sógor	tahàñ	sicsè
sógornő	hañkà	icsèpañ.

4. Tulajdonságnevek.

45. Legtöbb tulajdonságnév eredetinek látszik, p. o. szka fejér, tañka nagy, waste jó. — Azomban némely tulajdonságnév *wa* előtoldat által igébül lesz, mint: oñsida könyörülni valakin, waoñsida kegyes; csañtekija szeretni, wacsañtkija jóakaró.

Több tulajdonságnév utóhangja a, vagy añ e-re változik hiñcsa, do, kiñ vagy csiñ stb előtt, mint: sicsa rosz, sicse hiñcsa igen rosz; wicsasta sicse csiñ (kin h.) a rosz ember.

46. Van ezeknek egyese, kettőse és többese. A kettős jelelője uñ, mely elő- vagy bétoldatik, p. o. kszapa bölcs, wicsasta uñkszapa mí két bölcsek; waoñsida kegyes, waoñsiuñda mí két kegyesek.

A többes *pi* által lesz, mint: wicsasta wastepi jó emberek. De kivált állati vagy élettelen tárgyaknál e többes szám valamelyik tag ismétlésivel is alakúl, p. o. kszapa bölcs, kszakszapa bölcsek; tañka nagy, tañktañka nagyok; waste jó, wasteste jók; — tañkiñjañ nagy, tañkiñkiñjañ nagyok.

47. A hasonlítás *szañpa*, több, által lesz, mint: waste jó, szañpa waste jobb. Mikor a hasonlított dolog közvetlen megelőzi a szañpa-t, ez elé *i* toldatik, p. o. wicsasta kiñ de iszañpa waste (ember ez, az nál több jó) ezen ember jobb annál. Ez értelemben *szam ijeja*, többre ment, is áll, p. o. szam ijeja waste jobb. Így is kifejezik a hasonlítást, hogy mondják: egyik jó, másik rosz, p. o. de sicsa, he waste az jobb mint ez.

Kitañna kisebbít, mint: kitañna tañka valamennyire nagy = nem igen nagy.

A harmadik fokot jelölhetik *nina*, *ḥiñcsa*, *ijotañ*, mint: nina waste, vagy waste ḥiñcsa nagyon jó, ijotañ waste legjobb.

5. Számnevek.

48. Összeállatjuk az alapszámneveket és a sorozókat.

Alapszámnevek.	*Sorozó számnevek.*
1. wañcsa, wañzsi, wañzsidañ	tokaheja első
2. noñpa	inoñpa, vagy icsinoñpa második
3. jamni	ijamni „ icsijamni harmadik
4. topa	itopa „ icsitopa negyedik
5. zaptañ	izaptañ „ icsizaptañ
6. sakpe	isakpe „ icsisakpe
7. sakowiñ	isakowiñ „ icsisakowiñ
8. sahdoġañ	isahdoġañ „ icsisahdoġañ
9. napcsiñwañka	inapcsiñwanka
10. wikcsemna	iwikcsemna stb.

A többi alapszámok: wikcsemna noñpa (10×2) húsz, wikcsemna jamni (10×3) harminc, wikcsemna topa (10×4) negyven stb. opawinġe száz, opawinġe noñpa (100×2) 200 stb. kektopawinġe ezer, kektopawinġe noñpa kétezer stb. wojawa tañka nagy szám, azaz millió.

Tizenegy — tizennyolcig az alapszámnevek *ake*, megint, vagy *szañpa*, több, által lesznek. A dakota, ujjain számlál tízig, s lehajtja egyik ujját, az elszámlált tíznek jelölésire, így folytatván: ake wañzsidañ = (megint egy), azaz tizenegy, ake noñpa (megint kettő) = tizenkettő stb. tizennyolcig, mi ake sahdoġañ (megint nyolc); a tizenkilenc: uñma napcsiñwañka = a másik kilenc. De *szañpa*, több, által így fejezi ki: wikcsemna szañpa wañzsidañ (tíz több egy) tizenegy, wikcsemna szañpa noñpa tizenkettő, wikcsemna szañpa jamni tizenhárom stb, wikcsemna szañpa sahdoġan tizennyolc, wikcsemna szañpa napcsiñwañka tizenkilenc, wikcsemna noñpa húsz.

A húsz és harminc, harminc és negyven stb. közötti számokat a sorozóval fejezi ki, melyet az alapszám elé teszen, így: ijamni wañzsidañ harmadik (tizedbül) egy, = 21, ijamni noñpa harmadik kettő 22, stb. itopa jamni negyedik három, azaz 33, itopa topa negyedik négy = 34 stb. isahdoġan wañzsidañ nyolcadik egy = 71. A finn nyelvben hasonlóan fejezik ki a tizesekön felüli egyeseket, p. o. yksitoista (egy a másikbul) tizenegy; kaksi kolmatta (kettő a harmadikbul) huszonkettő stb.

49. Az alapszámok ismétlése azt jelenti körülbelül, mit a magyar: egy egy, kettő kettő stb. De vagy csonkítva ismételtetnek, mint noñpa és topa, melyekbül lesz: nomnom kettő kettő, vagy kettesével; tomtom négy négy, vagy négyesével; — avvagy csak az utolsó tagot ismételik, mint jamni, zaptañ, sakowiñ és wikcsemna, így: jamnimni három három, zaptañptañ öt-öt, sakowiñwiñ hét-hét, wikcsemnamna tíz-tiz; ugyan ezt teszik opawinġe és kektopawinġe, így: opawiñġeġe száz-száz stb; — vagy a közepső tagot ismétlik, mint sahdoġan és napcsiñwañka, így: sahdohdoġan nyolc-nyolc, napcsiñwañgwañka kilenc-kilenc.

A wañzsi-nek ismétlése: wañzsikzsi „keveset" jelent.

Wañcsa, noñpa, jamni stb kifejezik a sokszorozókat is, p. o. noñpa noñpa hecsen topa, kétszer kettő az négy. Erre szolgál *akihde*, és, is, p. o. noñpa akihde noñpa hecsen topa, kettő és kettő négy.

Dañ és *na* korlátolja a számnevek jelentésit, p. o. jamnina, csak három, zaptañna csak öt. Egytagúak után kettőztetik a *na*, p. o. nomnana csak kettő, tomnana csak négy; huñḥ rész, huñḥnana csak egy rész.

50. Láttuk, hogy a sorozó számok *i*, *icsi* előtoldást vesznek föl; icsi helyett lehet *wicsi* is, tehát itopa, icsitopa és wicsitopa mind: negyedik.

Tizen felül *ake* kapja meg az előtoldást, p. o. iake wañzsi tizenegyedik, iake noñpa tizenkettődik, iake jamni tizenharmadik stb. iwikcsemna noñpa huszadik; iopawinġe századik stb.

Több szám kerülvén össze, a sorozó toldást az utolsó kapja meg, p. o. wikcsemna noñpa szañpa ijamni huszonharmadik; opawinġe szañpa iake noñpa száz tizenkettődik.

51. Például fejezzünk ki több számot. 1856 = kektopawiñġe szañpa opawiñġe sahdoġañ szañpa wikcsemna zaptañ szañpa sapke = ezer, több száz × nyolc, több tíz × öt, több 6; — 2536 = kektopawiñġe noñpa szañpa opawiñġe zaptañ szañpa wikcsemma jamni szañpa sakpe = (1000 × 2) + (100 × 5) + (10 × 3) + 6.

6. Igemellékek.

52. Némely igemellék, úgy látszik, eredeti, p. o. ecsa mikor; kuja, kun alatt, alul; kitañna kevéssé; nina, ḥiñcsa igen, nagyon; ohiñni mindig; szañpa több; tañkan kívül, wañkan felül, wañna most stb. Mások nyílván származottak, még pedig:

1) *Mutató névmások*bul, hañ és han, ken és cseñ, ketu és csetu, en, ki, kija, csi és csija utótoldatok által, mint:

hañ és *han:* de ez, dehan itt, most; he az, hehan ott, akkor; ka az, kahan, kahañ akkor ott, mennyiben.

ken és *csen:* kaken azon módon; ecsa mikor, ecsaken valamikor, mindig; decsen így, hecsen úgy.

ketu és *csetu:* kaketu azon módon, decsetu ekképen, hecsetu akképen.

en, ben, csonkítottan: *n;* de ez, den itt, he az, hen ott, ka amaz, kan amott túl, tukte mely, tukten hol?

ki és *csi*, *kija* és *csija:* ka amaz, kaki, és kakija ott; de ez, decsi és decsija itt.

Ezen igemellékekbül uj toldatok által megint mások alakulnak, ugymint:

tu által: dehan most, dehantu mostani időben; hehan akkor, hehantu akkoriban; tohan mikor? tohantu mikoriban?

ja által: dehantuja így, itt; hehantuja ott; decsetuja így; toketuja akárhogyan.

ken által: dehantujaken, toketujaken, így, úgy.

jañ által: dehañjañ ekkor, itt, mennyiben; tohañjañ mennyire, a mennyiben; ohiñni mindig, ohiñnijañ örökre.

tkija által: kun alúl, kuñtkija lefelé; wañkan fölül, wañkañtkija fölfelé.

2) *Igék*bül, jañ, ja és na toldások által.

jañ által: ijuskiñ örvendeni, ijuskiñjañ vígan; itoñsni hazudni, itoñsnijañ hamisan; így: tañjañ jól, talán az elavult tañ igétül, mert atañ-gondját viselni valaminek.

ja által: aokaġa hamisságot mondani valakirül, aokaḥja hamisan.

na által: inaḥni sietni, inaḥnina sietve, ideiglen.

3) *Tulajdonságnevek*bül ja toldat által, p. o. waste jó,

wasteja jól; sicsa rosz, sicsaja rosszul, tañka nagy, tañkaja nagyon, szélesre terjedve.

4) *Dolognevek*bül, *a* elő- és *ja* utótoldat által, p.o. paha domb, apahaja dombfélekép, dombosan; wanicsa senki, awanin és awaninja rontólag, semmisitőleg.

ata és *jata* utótoldat által, p. o. ẹhe domb, hát, ẹhejata domb mögött.

5) *Viszonyítók*bul:

tu vagy *tuja* által, p. o. mahen ben, mahentu, vagy mahetu, mahetuja belsőleg.

wapa által, p. o. ako túl, akowapa rajta, mahen ben, mahenwapa bent.

7. Viszonyítók.

53. Ezeket *szóviszonyítók*ra és *mondatviszonyítók*ra (conjunctiók) osztván, lássuk előbb a szóviszonyítókat, melyek *különállók* vagy *toldatók*.

A *különállók*, melyek követik a dologneveket, leginkább ezek:

ahna vel	etkija felé	ohomni körül
akan rajt	etu hoz	om vel
ako túl	jata hoz	oñ ról, tól, ért, miatt,
ehna között	kahda nál	opta által
ekta ben, nek, hoz,	kicsi vel	szañpa túl
en ben	mahen belül,	tañhañ tól.
etañhañ tól	ohna ben	

A *toldatók*, a dolognevek után, s az igéknek vagy eléje vagy beléje toldatnak.

A dolognevek után toldatnak: a) *ta*, *ata*, *jata*, rá, rajta, p. o. tiñta rét, tiñtàta rétre és rétön; màġa mező, föld, maġàta mezőre, mezőn; csañ erdő, fák, csañjata fákon; ẹhe domb, ẹhejata dombon, vagy mögött (52. 4.).

b) *en*, vagy *n* kevés dolognévhöz jár, p. o. ti ház, tin házban.

Az igék elé toldatnak (a helyett, hogy a dolognevek után toldatnának) *a*, *e*, *i*, *o* viszonyítók, melyek akan, ekta, kicsi, ohna-nak csonkított maradványai, p. o. *a* (akan n, rajt): mani

menni, amani rajta menni valaminek, csañkaġa amawani fagerendán megyek.

e (ekta: ra, hoz): juḫpa letenni a mit viszen az ember, ejuḫpa letenni egy helyre.

i (kicsi: vel, ért): csekija kérni, icsekija kérni valamiért.

o (ohna: be): hnaka letenni, ohnaka bétenni.

ki és *kicsi* névmások helyett toldatnak elő, vagy be az igékbe.

ki jelent neki, p. o. kaġa csinálni, kicsaġa csinálni valakinek; huweja valamiért menni, kihuweja valaki számáramenni valamiért.

kicsi jelent ‚ért': kaksza elvágni, p. o. botot, kicsicsaksza valakiért elvágni.

54. Több igemellék *i* előtoldást veszen föl, s ez által viszonyt fejez ki az előző dolognévhez, tehát viszonyítóvá lesz, megfelelvén a magyar harmadszemély ragjával ellátott viszonyítóknak, p. o. tehañ túl, tól fogva, itehañ messzire. Következő igemellékek válnak így viszonyítókká:

iako túlrajta	iszañpa túlján
iakan rajta	itakaszañpa rajta túl
iaskadañ közel hozzá	itañkan kívűle
icsahda közel hozzá	itehañ messzire
ihakam mögötte	iwañkam felette
ihduksañ körülte	ijohakam utána
ihektam mögötte	ijotahedañ közötte
ihukuja alatta	ijotahepi közötte
iḫejata mögötte	ijotakoñsz ellenkezője.
ikañjeta alája	
ikijedañ közel hozzá	

8. Mondatviszonyítók.

55. A mondatviszonyítók mindig mondatokat viszonyítanak egymáshoz, még mikor látszólag csak egyes szókat kötnek is össze, p. o. waste ḳa kszapa jó és bölcs; mert ha mondományt teszek hozzá, tulajdonkép két mondat van egybekötve. A fő mondatviszonyítók: uñkañ, ḳa és; ko, koja is, és; uñkañs, kiñhañ és csiñhañ, kinahañ és csinahañ ha; esta és

sta, kes és cses, ḳes és c̣ses ámbár, ḳaes és c̣saes, ḳejas és c̣sejas habár; ḳa is, vagy; tuka de.

9. Indúlatszók.

56. Minél közvetlenebb, azaz természetiebb valamely nyelv, annál több indulathangjai vannak. A dakota nyelvben kifejeznek

fájdalmat: juñ! wiñswi! (jaj ah)

sajnálkozást: hehe! hehehe! huñhe, huñhuñhe! (oh, kár)

ámulást: ḥopidañ! ḥopidañnije! ḥopidañsni! iñaḥ! inama! iñjuñ! ijanaka! (csuda, úgyan)

figyelmet: a! e! bes! hiwo! iḥo! ito! maḥ! toko! wañ! (lám)

dicsekedést: iḥdatañ! ihdatañḥ! (bezzeg)

igenlést: ecsaḥe! ecsas! ecsaes! ees! ehaes! eḥdakaes! ejakes! ejaḳes! nakas! nakaes! (igen)

kétkedést: eze! hesz! hiñte! ḥo! ḥoecsaḥ! ijesnicsa! oḥo!

HARMADIK RÉSZ.

A szók elhelyezése.

1. Névmások.

Személyi névmások.

57. A személyi névmások toldatók és önállók lévén, s amazok igék, tulajdonság-, dolognevekhöz és egymás mellé toldatván, ezen renddel fogjuk röviden felhozni.

58. *A toldatók helye az igéknél.*

1) előtoldatnak, még pedig:

a) egytagu igék elé: *ba* gáncsolni, *da* kérdezni; majaba engem te gáncsola.

b) a *ka* és *pa* előtoldásu, s a *kpa* vagy *tpa*, *hda* es *hdu* birtoki előtoldásos igék elé: kaksza fejszével elvágni, wakaksza én vágok el; paġañ elválni, wapaġañ elválok, kpaġañ és tpaġañ elválni a magaétul, wakpaġañ elválok a magamétul; ḥduta magaét enni, wahduta eszem a magamét.

c) *d* és *k* elejü igék elé: daka becsülni, wadaka becsülök; kaġa csinálni, jakaġa csinálsz.

d) a *ju ja jo* elejü ígekrül, melyek az első személyben *md*, a masodikban *d*-t toldanak elő, lásd a 27. és 9. *γ*.)

2) Bétoldatnak, még pedig:

a) minden igébe, mely hangzóval kezdődik, mely nem előtoldat, p. o. opa követni, owapa követök. De a többes szám első személye *uñk* előtoldatik; uñkopapi követünk, ámbár ouñpapi is fordul elő.

b) *a e i o* viszonyítás igébe (53.), a személyi névmás ezen viszonyítók után toldatik, ha külömben az egyszerű ige elé toldatnék, p. o. kastañ kiönteni, wakastañ kiöntök, tehát okastañ kiönteni valamibe, owakastañ; paḥta kötni, apaḥta hozzákötni, apawaḥta hozzákötök.

c) Igegyökök- (15.) és tulajdonságnevekbül *ba*, *bo*, *na* előtoldás által képzett igék, a névmást az előtoldás után teszik: baksza késsel elvágni, bawaksza; boksza elsütni, bojaksza elsütsz.

d) *cs*, *s*, *m* vagy *n* elejü ígék az első szótag után toldják be; csapà átszurni, csawapa atszúrok; màni menni majàni mégy; paḥta kötni is azt teszi, jóllehet *pa* nem előtoldás, pawaḥta kötök, pauñḥtapi kötünk.

e) a *ki* és *kicsi* előtoldatu ígék (19. e.) ezek után teszik a személyi névmást.

f) tulajdonság- vagy dolognevekbül, *kija* és *ja* (17.) képzők által lett kiható igék, ezen képzők után toldják, p. o. wañjagkija láttatni, wañjagmakija láttat engem; szamkija feketíteni, szamwakija feketítök; csañtekija szeretni, csañtewakija szeretök valakit.

g) a magára vivő névmások (10.) azon helyet foglalják el az igében, melyet a bétoldató névmások, p. o. wastedaka szeretni, wastewadaka szeretök, wastemicsidaka szeretöm magamat.

59. *A toldatók helye a tulajdonságneveknél. Előtoldatnak* tulajdonságnevek és számneveknél, p. o. jazañ beteg, tañcsañ majazañ test- én-beteg=testem beteg; wastejó, niwaste te-jó =te vagy jó; — mawañzsidañ én-egy= én egy vagyok; ninoñpapi tí- kettők= ti ketten vagytok; uñjamnipi mí-hármak = mí hárman vagyunk.

Bétoldatnak, mikor a tulajdonságnév a viszonytalan

wa-t (20. b.) vette föl, vagy hangzóval kezdődik; wajazańka beteg lenni, wamajazańka beteg vagyok; aszni jól lenni, amaszni fölüdültem.

Waońsida, és wacsańtkija és talán többen is, melyeket tulajdonságneveknek híjunk, bétoldják a névmásokat: waońsiwada kegyelmes vagyok; wacsańtwakija jóakaró vagyok.

60. *A toldatók helye dolognevekben.* A birtoki névmások (9. c.) előtoldatnak. De mikor névmás és dolognév egyesűl, a névmás hol elő- hol bétoldatik, p. o. *ni*suńka te-kutya (vagy); wicsasta ember, wi*ni*csasta te-ember (vagy); dakota, da*ma*kota én- dakota=dakota vagyok. Néha a bétoldás önkény szerint eshetik meg az első vagy második tag után, p. o. wicsaḥiñcsa vén ember, wi*ma*csaḥiñcsa vagy wicsa*ma*hiñcsa vén ember vagyok.

Dolog- és tulajdonságnév együtt lévén, a névmás akár az egyik akár a másik elé toldathatik, p. o. nape kéz, szuta kemény, kezem kemény így mondhatom: *mi*nape szuta, vagy nape *ma*szuta. (Miért az elsőnél *mi* 9. c.) — De a dolognév- és tulajdonságnévbül összetett névszó, közibe veszi a névmást, p. o. iszańtańka (kés nagy), így híjják a dakoták az amerikai angolokat; iszańmatańka amerikai vagyok.

61. *Egymáshozi helyök.* Két névmás összekerülvén, az első személy mindig elül van, akár tevő akár tárgy, p. o. majaduhapi engem ti birtok; uńnijuhapi *mí-te*-birsz, vagy mí *títeket* birunk. *A kétes értelmet a pi többes jelelője okozza, mely ott lehet, mikor a tárgyi, többesben áll, mint most uń-pi, s okvetlenül ott van, mikor a tevőt akarom többesben kifejezni.*

De *wicsa*, a harmadik személy tárgyi — többese mindig elűl áll, p. o. wicsawakaska őket kötöm.

62. *Az önálló személyi névmások* nem jelölik a személyt, mert azt a toldató névmás fejezi ki, hanem nagyobb sulyt jelentenek, p. o. niszuńka he ḳupi he? hija, he *mije ma*ḳupi (teöcscse az adnak az? nem, az én én-adnak) öcsédnek adták azt? vagy öcsédnek adatott-e az? nem, nékem adták. Ja masi wo? hija, mije mde kta (menni én-parancsolsz vaj; nem én én-megy fog) küldj engem, vagy parancsolj mennem; nem, magam fogok menni.

a) Az önálló személyi névmás elül áll a mondat ré-

szin, jóllehet ha tárgyat jelent, a dolognév után is állhat, p.o. mije iszañ*ma*tañka én én-amerikai= én amerikai vagyok; uñkije uñcsuwitapi mí hidegek vagyunk = fázunk; uñkije uñjañpi kta mí menni fogunk; mije makaska én én-köt=engem köt. Mije mini wacsiñ én viz én-kíván=vizet kívánok; nije tòka kiñ nijuzapi, vagy tòka kiñ nije nijuzapi (tík ellens*ég* az tifog-ek) az ellenségek megfogtak benneteket.

b) Visszavivő mondatrészben az önálló névmás leghátul áll, p.o. wicsasta hi koñ he mije (ember jő az, az én) én vagyok az ember, ki jő; òniesijapi kiñ hena uñkijepi (titeket segít-nek az, azok mi) mí vagyunk azok, kik títeket segítünk.

c) Gyakran *ḣiñcsa* neveli az önállók sulyát, p.o. mije ḣiñcsa én magam; nije nitawa ḣiñcsa te tied nagyon=igazán a tied.

d) Feleletben az önálló névmás maga van, vagy az ige is vele áll, p.o. tuwe hecsoñ he? mije, ki tette azt? én; — tuwe jaka he? nije, ki te-vél az=kit vélsz te? téged. Vagy: he tuwe kaġa he? he mije wakaġa (az ki tett az? az én én-tett) ki tette azt? azt én tettem.

63. A többes jelelője az utolsó szóhoz ragad, legyen az akár igeszó vagy tulajdonságnév, akár névmás, p.o. nije jakaġapi tí teszitek azt; nije niwastepi tí jók vagytok; tona waoñsidipi kiñ hena nijepi (a hány kegyelmesek az, azok tík) tí vagytok azok, kik kegyelmesek.

64. Személyi névmások és a kérdő-visszavivő *tuwe* csak élőkrül mondatnak, p.o. he tuwe az ki, de *mije* az én vagyok; he Dawid tava az Dávidé; he mije mitawa az enyim; he tuwe tawa (az ki azé) kié az?

65. A harmadik személy ritkán fejeztetik ki. Nincs is harmadik személyü bétoldató névmás, *wicsa* és *ta*-t kivéve (9. b, c). Az önálló *ije* és *ijepi* (8. b) gyakran nevezőben, néha tárgyiban állanak. Egyébiránt nem is fejezik ki a harmadik személyt névmás által, p.o. sijo wañ kute ka o (fajd-egy-lő és talál) fajdot lőtt és talált (ölt); suktañka kiñ juzapi ka kaska hdepi (ló az fognak és köt tesznek) megfogták a lovat, és megkötötték.

66. Midőn mondatviszonyítók egybekötnek mondatokat vagy szókat, ismételni kell a névmásokat, p.o. *wa*hi ka wañ-

*md*ake ça ohi*wa*ja (hi jő, waňjaka lát, ohija felűlmul) jött és láta és győze. — Tatañka kiň wañ*wicsamd*ake ça *wicsawa*kte (waňjaka lát, kte öl) büval az őket láttam és őket öltem=láttam a büvalokat és megöltem. *Nita*suňke ka *nita*mazakaň te kutyád és te puskád.

Mutató névmások.

67. A mutató névmás elül áll, ha alany vagy tárgy; de ha tulajdonítmány, utól áll, p. o. hena tatañkapi azok ökrök; de mije ez én vagyok; dena wasteste ezek jók; he majaku az én-te-ad= azt nekem adtad. — Wicsasta kiň hena (ember az azok) azon emberek; wicsasta waste kiň dena (ember jó az azok) azon jó emberek.

Ott is áll néha a mutató, hol más nyelvben nem állana stb. ate umasi kiň, he wicsa*ja*dapi sni (ate atya, u jő, si parancsol, umasi jönni engem parancsol, wicsada hinni; — atya jönni engem parancsol ki) az atya, ki engem küldött, annak tí nem hisztök; iszaň kiň he iwacsu (icsu venni, kés azaz vettem) vettem a kést.

Visszavivő névmások.

68. Tuwe ki, taku mi, kérdők és visszavivők, a mondat elején állanak, p. o. tuwe jaka he (ka vélni, = ki te-vél az) kit vélsz te? taku odake csiň (ojaka elbeszélleni, csiň, kiň h.) a mit te elbeszéllesz.

Igenlő mondatban tuwe és taku dolognév gyanánt állanak, p. o. tuwe he manoň valaki azt lopta; taku ije*waja* (ijeja találni) valamit találtam.

Tagadó mondatban *daň* toldatik tuwe és takuhoz, p. o. tuwedaň he sni (valakicske jő nem) senki sem jő; takudaň duhe sni nincsen semmid.

Az összetettek (11.) példájaul legyen: tuwe kasta hikiňhaň, he waku kta, ha valaki jő, odaadom neki; — taku kasta waňmdake csiňhaň wakute kta, ha valamit látok, meg fogom lőni.

Határozó névmások.

69. A határozó *kiň* és *waň* utána áll a szók foglalatának, melyet meghatároz, s melybe nemcsak tulajdonság-név, hanem

igeszó és igemellék is tartozik, p. o. maka kiñ a föld, wicsasta kiñ waste az ember jó; wicsasta waste kiñ a jó ember; taku ecsamoñ kiñ (mi én-tett az) a mit én tettem; wicsasta sicsaja oḥañjañpi kiñ (oḥañ dolgozni, oḥañjañ u. a.) ember rosszul dolgoznak az = az emberek, kik rosszul cselekesznek. — Wicsasta wañ egy jo ember; hoksidañ waste wañ egy jó fiú; wicsasta wañ waste kiñ he kaġa (ember egy jó az, az tett) az egy jó ember volt, a ki azt tette.

Ḳoñ és ċsikoñ, a mult idő jelelője, a határozó helyin áll, p. o. wicsasta wañmdake csikoñ, az ember, kit láttam.

2. Igeszók.

70. Az ige nemcsak a dolognév után áll, akár alany, akár tárgy az, hanem a dolognév tulajdonítmánya, s az igemellék után is. P. o. hoksidañ kiñ mani (fiú az megyen) a fiú megyen; wowapi wañ duha (juha birni) egy könyvet birsz, könyved van. Waanatañ wicsasta wajapike csiñ he tañjañ wañmdaka (W. ember beszédes az, az jól lát-én) jól láttam Waanatan-t a beszédes embert.

71. Az ige az alany és tárgy után állván, a *pi* többes jelelője, mely hozzá toldatik, mind kettőre vonatkozhatik; tehát a többes tárgyra is, ha az alany egyesben áll. P. o. wicsasta kiñ kipi (ember az jőnek) az emberek jőnek; Wakañtañka uñkaġapi isten bennünket teremtött; Dakota nije Wakañtañka ċsañte*nicsi*japi (dakota tík isten szeret títeket) isten szeret benneteket, dakoták.

a) A tárgy többesét *wicsa* fejezi ki (*pi* nélkül), p. o. wañ*wicsa*jaka őket látja; Hake waḥañkszicsa jamni *wicsa*kte (Hake medve három őket-ölt) Hake megölt három medvét.

b) Az igéhez a többes jelelője nem jár, ha élettelen dolgokrul van szó, p. o. csañ topa icsaġa fa négy nő.

c) Minthogy az ige többese mind alanyra mind tárgyra vonatkozik, kétértelműség támadhat, p. o. wasteuñnidakapi (uñ mí, ni te, tí) teheti: mí szeretünk téged és mí szeretünk títeket; wastenidakapi teheti: szeretnek téged, és ő szeret benneteket, és ők szeretnek benneteket.

d) Gyűnevek rendösen többes-jelelővel kívánják az igét, p. o. ojate hecsoñpi a nép teszik.

c) *Jukañ, jeja*, és származékai: *ijeja, hijeja* lenni, egyesben állanak, habár többes alanyra értetnek is, p. o. wakijedañ ota jukañ (galamb sok van) sok galamb van; wicsota (vicsa ota) hen hijeja sok személy van itt.

70. A kettős, mely csak az első és második személyt fejezi ki, harmad személybeli tárgyra vonatkozik, p. o. wasteuñdaka monnón szeretjük; wastewicsuñdaka monnón szeretjük őket.

71. Kiható ige két tárgyra is vonatkozik, mikor is az egyik tárgy névmás lévén, az az igéhez toldatik, ha pedig monnó tárgy dologné v: a közvetött tárgy megelőzi a közvetlent, p. o. nape majaduza (kéz én-te-fog) kezemen fogsz, vagy megfogod kezemet; wowapi kiñ he majaḳu kta (könyv az, az én-te-ad-fog) adni fogod nekem azt a könyvet; Hepañ wowapi jaḳu kta (hepañ könyv te-ad-fog) te fogsz Hepannak könyvet adni.

a) Kiható igék *a* vagy *o* előtoldással (51. toldatók.) három tárgyra is vonatkozhatnak, p. o. mini pa *ama*kastañ (kastañ önteni, akastañ ráönteni) vizet fejemre öntesz.

b) Benható igék is *a, o* előtoldással tárgyat vonzanak, p. o. csañka kiñ omani (út az ben-jár) az útban jár; hañ áll, maka kiñ awahañ a földet állom = a földön állok.

Parancsoló mód.

72. Tiltásban az ige elibe gyakran *ihnuhañ*, utána pedig *kiñ*, *kiñhañ*, *csiñ*, *csiñhañ* tétetik; s ez erősebb parancsoló, p. o. ihnuhañ hecsanoñ kiñ, ne tedd azt; ihnuhañ wicsadapi kiñhañ, ne higyétek azt.

Két ige mondatviszonyítóval egybe lévén kötve, csak az utóbbik kapja a parancsoló jelelőjét, p. o. owiñzsa kiñ ehdaku ḳa mani wo, vedd föl az ágyat és menj (nem: ehdaku wo ḳa m. w.).

Határozatlan mód.

73. A határozatlan mód közvetlen megelőzi vonzóját, p. o. csañ kaksze jahi (fa vág te-jő) fát vágni jöttél; he ecsoñ csisipi (az tesz, csi-pi bennetek, si parancsol) azt tenni nektek parancsoltam. Néha a határozatlan jelentőben van, p. o.

mda wacsiñ (md-ja, csiñ nélkül lenni = én-megy én-nélkülöz) menni kívánok, ohajtok.

A határozatlan nem fejez ki dolognévi fogalmat, mint ez: halni a hazáért dicsőség; tehát csak tulajdonságnévi mód állhat ilyenkor, p. o. wi wañjakapi kiñ he oijokipi (wi nap és hold, wañjaka látni 35., oijokopi kellemes) a napot látni, vagy a nap látása kellemes.

Foglaló mód.

74. A foglaló módot mondatviszonyítók képezik, melyek az ige után állanak.

*Kiñha*ñ és származékai: *csiñha*ñ, *kinaha*ñ, *csinaha*ñ a jövőre vonatkoznak, p.o. jahi kiñhañ mde kta (te-jő ha, én-megy-fog) ha te jősz, én megyek.

*Kiñha*ñ igemellék is, kivált mikor *toha*ñ megelőzi; tohañ jahi kiñhañ mde kta mikor te jősz, én megyek.

*Hecsiñha*ñ a multra vonatkozik: hecsanoñ hecsiñhañ ecsen ohdaka wo (ojaka mondani, o-hdaka 18. d. magáét mondani, megvallani) ha azt tetted, úgy valld meg.

Esta, sta, ḳejas, ḳes is foglaló módot képeznek: ocsicsijaka esta wicsajada sni (ojaka mondani, ocsijaka téged mondlak, ocsicsijaka azt neked mondom, ocsikijaka h.). ámbár mondom is neked, nem hiszed; hi ḳejas, kicsi mde kte sni ha jőn is, véle nem fogok menni; amap'a kes en ewacsañmi sni (ap'a csapni, *ama*p'a engem csap; *en* ben, rajt, ra; ecsiñ gondolni 32.) babár megcsapott is, véle nem gondoltam.

Uñkañs multra vagy tudva lévőre vonatkozik, azt fejezvén ki, hogy mi történt volna, ha az máskép lesz vala; rendesen *tuka*, de, követi: mijecsicsazsuzsu uñkañs csiçsu kta tuka (kazsuzsu kitörölni, fizetni, *ki* előtoldattal 19.e. nek-fizetni, kicsazsuzsu, ez azután második személyben jecsicsazsuzsu 25. *mi* toldató én csiçsu = ḳa adni, az előző *csi* miatt csiçsu) ha megfizetted volna, azt néked adtam volna. — Suktañka mduha uñkañs mde kta tuka (ló én-bír ha, én-megy-fog de) ha lovam volna, menni fognék.

Ohajtó, tehető mód.

75. *Toki*ñ bár, erős ohajtást fejez ki, mikor is az igéhez *n* toldatik: tokiñ mduhen bár bírnám, bár volna nekem.

Ijecsecsa, alkalmas, kifejezi a szükséget, kötelességet: ecsanoñ kta ijecsecsa, kell azt tenned.

Okihi tehető, képes, tehetőt fejez ki: ecsoñ owakihi tehetöm (tenni képes vagyok); suktañka mduza owakihi (ló,juza fogni, mduza én-fog, foghatok lovat.

Okihisni vagy *okitpani* lehetetlenséget fejez ki: mawani kta owakihi sni (én-megy-fog képes-én nem) nem járhatok, vagy: mawani kta owakitpani. — *Tòka* vagy *tòkadañ*, sni-vel ugyan azt teszi: tòkadañ mawani sni, lehet hogy nem járhatok.

Picsa lehetőséget jelent, p. o. ecsoñpicsa tehető, wañjag-picsa látható; tagadólag is; kaḥpicsa (kaǧa-picsa) nem tehető.

Jelen-mult.

76. A jelen-mult idő vagy magában fejez ki jelenidőt, vagy *dehan* most, *hinaḥiñ* már segítségivel: tijata jañka, nakaha wañmdaka, otthon van, most láttam; dehan tijata jañka most otthon van; kinaḥiñ den uñ már itt van; sicsecsa waszkujecsa wastedapi gyerekek gyümölcsöt szeretnek.

A jelen-mult idő egyszersmind elbeszéllési idő: ecsamoñ tevém, he dustañ azt elvégzéd. *Waña* most, segítségivel multat jelent: waña justañpi most elvégezték; waña ocsicsijaku most mondtam neked. — Ha más határozatlan követi, a waña bevégzett multat jelent: waña justañpi, hehan wai elvégezték vala, mikor elérköztem.

Nacsecsa talán jövő jelentést kölcsönöz neki, p. o. hecsoñ masipi kiñhañ, ecsamoñ nacsecsa (azt tenni én-parancsolnak ha, teszek talán) ha azt megparancsolják nekem, talán megteszem.

Jövő idő.

77. A jövő időnek jelelője *kta*, mely igékhöz, tulajdonság-, dolognevek- és névmásokhoz járulhat, p. o. mani kta járni fog, he waste kta az jó lesz, he tiña kta az rét lesz, he mije kta az én leszek.

Kifejez jövőt a multban is, mikor az másra vonatkozik: waña upi kta, hehan wai akkor jövők voltak, mikor érköztem.

Kifejez föltételöst, *tuka*-t vevén föl: wau kta tuka elfogtam jönni; upi kta tuka wicsawakisicsa (kisicsa ellenzeni, tiltani) el akartak jönni, de megtiltottam nekik.

Hiñcsa-val szándékot, kívánságot fejez ki valaminek tevésére: mde kte ḥiñcsa (én-megy-fog-nagyon) menni kívánok, szándékozom; ecsoñ kte ḥiñcsa ecsoñ (tesz-fog-nagyon tesz) szántszándékkal tette.

Áll gyakran határozatlan mód helyett is: wau kta owatkitpani lehetlen jönnem; ṭejapi kta akitapi keresték megölni, halálra keresték.

Kifejez végre lehetőt is, p. o. tinwicsakte kiñ hee kta (tinwicsakte ölni, he az, e van) a gyilkos az lesz.

78. *Nuñ* vagy *noñ* kérdő vagy bizonytalan jövőt fejez ki: mda nuñ he menjek-e? token ecsoñpi nuñ tañiñ sni (hogyan tesznek-e, tañiñ-sni eltünt) nem tudták, mint kelljen tenni.

Hiñ is kérdő, s áll: kta he? fog-e? helyett; wau hiñ, menjek-e?

Ke is, *ecsiñ* és, *epcsa* gondolni igék előtt jövőt jelent: mda ke epcsa menni fogok, gondoltam.

Képző ígék.

79. Ezen nevezet alá foglaljuk *ijeja*, *kija*, *ja* és *jañ* ígéket, melyek az előző igének jelentésit modósítják, mint képzők, s mégis önálló igék maradnak. *Ijeja* lenni, *kija* tenni, a *ja* és *jañ* hol egyik hol másik származékának vagy inkább csonkájának látszik.

1. *Ijeja* (ije*wa*ja ije*ja*ja) többnyire a magyar *el*, *be*, *meg* hatásával bír az igék után, p. o. justañ végezni, justañ *ijeja* elvégezni, justañ ije*wa*ja elvégzem, vagy elvégeztem; kaksza *ijeja* elvágni, hirtelen elvágni; kaptuzsa hasítani, kaptus *ijeja* meghasít.

Ijeja viszonyítókkal *tenni*-t jelent, p. o. pamahen *ijeja* belédugni, tenni; juhukun ijeja letenni.

2. *Kija*, maga elé toldván a névmást, az előző ígére nézve cselekedtető: ecsoñ tenni, ecsoñ *kija* tétetni, ecsoñ *wa*-*kij*a tétetek; kaġa csinálni, kaḥ*kija* csináltatni, kaḥ *wakij*a csináltatok.

3. *Ja* vagy *jañ*:

a) kiható igékbül cselekedtetőket csinál mint *kija*, s ekkor mindig dologhevet vagy névmást veszen maga elé tárgyul, p. o. ecsoñ*ja* cselekedtetni, mani*ja* menetni, mani ma-*ia*japi engem menettök.

b) tulajdonságnevekbül képez kiható ígéket: sa vörös, sa*ja* vörösre festeni, saki*ja* u. a., szapa fekete, csonkítva szam, szam*ja* feketíteni.

c) megfelel a magyar *ll* vagy *l* képzőnek, mikor az valaminek tartást, valamire használást jelent, p. o. ate*ja* atyául birni, atewa*ja* atyának tartom; ha így a második személy *ja* nem toldatott belé, a *ma*, *ni* és *uñ* után *jañ* használtatik *ja* helyett, így: atewa*ja* az atyám, atema*jañ* engem tart atyjának, ateuñ*jañ*pi mí atyánk: ellemben atema*ja*ja engem tartasz atyádnak, ateuñ*ja*japi minket tartotok atyáitoknak. Innen: ateuñjañpi maḥpija ekta nañke csiñ (atyánk ég-ben vagy-janka, manka, nanka, 31. — az = kiñ) mí atyánk, ki vagy égben.

Ezen *l* képzős értelem előtűnik a valamire használás jelentésiben is, p. o. de iszañ *wa*ja ezt késnek tartom, késnek használom; *ti* ház, *tijopa* ajtó, he tijopa*ja*ja azt ajtónak használod.

Sz'a és ka toldatók.

80. *Sz'a* megfelel a magyar *szokott* szónak, p. o. *hi* jő, jahi jősz, jahisz'a jönni szoktál; itoñsni hazudni, ijatoñsnisz'a hazudni szoktál; wamanoñsz'a lopogató, zsivány.

Ka néha ugyanezen jelentéssel jár, p. o. o lőni, wao irányzani, waoka irányozga*tó*, vadász, wa*wa*oka vadászok: — néha nem módosítja a jelentést, p. o. wasteda és wasteda-*ka* szeretni.

Ezen *sz'a* és *ka* nem veszik az ige többesét magok után p. o. waopika vadászok, nem waokapi, ecsoñpisz'a cselekedők. Csak *da* vélni, alítani ígével a *pi* hol ehhez, hol ka-hoz, járul, p. o. wastedakapi és wastedapika szeretők.

Létigék.

81. A dakota nyelvben több ige jelent létet; uñ lenni, *ouñ* benne lenni, *ouñjañ* u. a., *jañka* lenni, *jukañ* meglenni, *iakoñpi* vannak, *ijeja* lenni, *kijeja* okozni lételt, *hijeja* lenni

de megkívánják ezek, hogy más szó fejezze ki a hol-, miképlételt, p. o. mani wauñ járó vagyok; ti mahen manka (31.) házban vagyok; hècsija jakoñpi itt vannak; en mauñ bennem van (mint tin mauñ házban vagyok).

Jukañ különösen megfelel a magyar van-nak, *wanicsa* pedig a nincsen-nek, p. o. Wakañtañka jukañ van isten; wakañtañka wanicsa nincs isten.

Ee, hol-, mikép-lételt jelentő szónélkül fordul elő, de csak a harmadik személyben van meg; hee az van, dee ez van.

Azt: vagyok, vagy, van, elvont jelentésben nem mondhatja a dakota, hanem csak összerű jelentésben, p. o. dakota vagyok dam*a*kota, dakota vagy dan*i*kota stb.

Tulajdonságigék.

82. *A cselekvő tulajdonságige* (23.) követi a dolognevet s megelőzi az igét: mazakañ hduha jahi (maza vas, fém, wakañ szellet, mazakañ puska; juha bírni, hduha birtoki 20. d. hi jő) puskádat bírván jősz = puskáddal jősz.

Ezen cselekvő tulajdonságige szintúgy fölveszi a tárgyi névmást, mint az ige: majuha jukañpi engem tartván vannak = még mind tartanak engem; — nijuha japi kta téged tartva menni fognak = téged el akarnak vinni.

a) Ezen igetulajdonság-név tartós cselekvést jelent, mint a magyar: járó-vagyunk; p. o. kikszuja uñ emlékező vagyok; Wakañtañke csekija uñ istent imádni szokott.

b) Két ige tulajdonságnév is állhat összeköttetés nélkül: cseja patus inazsiñ (cseja kiált, sír, patuzsa hajlik összh. patus) sírva görbedve áll.

c) Fordulnak elő ilyenek is: manihañ mani járva jár, azaz, jár nem lovagol; nazsiñhañ nazsiñ állva áll.

83. *A szenvedő tulajdonságnévi mód* (23.) követi a dolognevet: taḥiñcsa kiñ opi (szarvas az lőnek = lőve van) a szarvas meg van lőve.

Az, birtoki névmással, pótolja a szenvedő igét; sőt névszó gyanánt is áll: *ktepi* (ölnek) megöletett, *niktepi kta* meg leszel ölve, vagy: meg fogsz öletni, vagy: meg fognak ölni.

3. Dolognevek.

84. Dolognév, akár alanyi akár tárgyi, megelőzi az ígét, ritka esetet kivéve, p. o. wamnaheza icsaǧa rozs nől; mini wacsiñ vizet kívánok; — eja Wakañtañka mondá isten.

Két dolognév kerűlvén össze, az alany megelőzi a tárgyat, s a birtokló a birtokot, p. o. tatañka pezsi jutapi (ökör fű esznek) az ökrök esznek fűvet; Dakota Padani kiñ wicsaktepi (dakota padani az őket ölnek) a dakoták megölték a padaniakat; — tipi tijopa ház ajtaja; wicsasta oie ember szava.

Többes szám.

85. A dakota szórend ez: dolognév, tulajdonságnév, igeszó; a többesjelelő az utolsóhoz járul; innen:

nape kéz, ninapepi kezeid; hene Dakotapi, azok dakoták; wicsasta wastepi jó emberek; koska kin hipi (ifju az jöttek) az ifjak eljöttek; wicsasta waste kiñ hipi a jó emberek eljöttek.

De mikor az élő állatokat jelentő többes tárgyiban áll, függjön bár igeszótul vagy viszonyítótul, *vicsa* toldatik a vonzóhoz, p. o. taḥiñcsa wicsaktepi (szarvas őket-ölnek) szarvasokat ölnek; Dakota ewicsatañhañ (etañhañ messze-tól) távul van a dakotáktul.

4. Tulajdonságnevek.

86. A tulajdonságnév mint tulajdonítmány, a dolognév után áll; mint mondomány, a határozó és mutató névmás után is áll, p. o. wicsasta waste jó ember; csañ sicsa rosz fa; — wicsasta kiñ he waste az az ember jó.

Ikse, közönséges, és a számnevek csañ-nal, nap (fa) előtte állanak a dolognévnek p. o. ikcse hañpa közönséges bocskor, ikcse wicsata közönséges ember = indianus; noñpa csañ két nap.

87. A tulajdonságnév, mint tulajdonítmány vagy mondomány, kifejezi a dolognév többesit: de ha ige következik, ez fejezi azt ki; p. o. iñjañ szapa wañ (kő fekete egy) egy fekete kő, iñjañ szapszapa fekete kövek; takañka kiñ was' aka az ökör erős, tatañka kiñ was'-akapi az ökrök erősek — wicsasta waste he kaǧapi (ember jó az csinál-nak) azt jó emberek csi-

nálták; Walkañtañka wicsasta waste nom wicsakaġa (isten ember jó két (noñpa összh. nom), őket csinál) isten két jó embert teremtött.

A számnevek föl- vagy föl nem veszik a többest: wicsasta jamni vagy: wicsasta jamnipi három ember.

88. A számnév magában kifejezi a hányszorságot is, p.o. jamni jahi (három jöttél) háromszor jöttél. Az egymásutáni háromszorságot *akihde* szó fejezi ki, p.o. topa *akihde* jakutepi (négy megint ti lőttek) négyszer lőttetek egymásután.

Kija a számnév után (mintegy magyarúl *féle*) *helyet* és *módot* jelent: noñpakija jakoñpi két különböző helyen = két felé vannak; he topakija ojakapi (ojaka beszélleni, ojakapi) azt négyfélekép beszéllik.

Hañke, fél, *oñspa*, rész, által kifejezik a tört számokat: oñspa ijamni (rész harmad) harmadrész; oñspa itopa negyedrész.

89. *Owasiñ*, *ijuḣpa* minden, *szakim*, *napin* mind kettő, monnó, *apa*, *huñḣ* némely, *tonana wanisztiñna* kevés, *uñma* másik, *ota* sok, hol tulajdonítmányok, hol dolognevek.

Ota sokat jelentvén, nem ismétli a tagot (*onota* vagy *odota*) a többes jelölésire, mikor élettelen dolgokrul áll, kivéve ha többféleséget vagy részt akar jelenteni, p.o. ota *awa*hdi (*hi* jő, *hdi* birt. 19. d. haza jönni, vagy magáéba jönni, ahdi haza hozni) sokat hoztam haza; odota *awa*hdi, sokfélét hoztam haza.

De mikor élőkrül áll, fölveheti a többes jelelőt, azomban el is van nélküle; emberekrül állván, ha dolognév nem előzi meg, *wicsa*-t és a *pi*-t veszi föl, p.o. wicsota (wicsa ota) hipi sokan jövének.

Kifejezvén többféle embereket, kettőzteti a többest, p.o. wicsokcsota (wicsotcsota h.) ahi ember-csoportok érköztek meg.

90. A tulajdonságnév, mint mondomány, rendesen kitétetik, ha azonos is, p.o. suktañka kiñ waste ka csañpahmihma waste a ló jó, és a kocsi jó.

De névmás segítségivel csak egyszer áll: suktañka kiñ ka csañpahmihma kiñ napin waste a ló és a kocsi monnó jó; wicsasta ka winoḣiñcsa kiñ hena wasteste a férfi és nő azok

jók; Hepañ ka Hepi ka Hake hena ijuhpa hañszkapi (hañszka hosszú, szálas) Hepan és Hepi es Hake, ezek mind szálasak.

Ko és *koja*, is és, által köttetvén össze két dolognév, a tulajdonságnév csak egyszer áll, p. o. suktañka csañpahmihma ko bicsa ló kocsi is rosz.

5. Igemellékek.

91. Igemellék rendösen azon szó előtt áll, melyet minősít, p. o. tañjañ wauñ jól vagyok, szicsaja ohañjañpi rosszul cselekesznek. A kérdő igemellék is elül áll: tokecsa wowapi dawa sni he (jawa olvasni, dawa olvasol 26.) miért nem olvasol? wowapi jawa olvasni = írást olvasni.

De *hincsa*, *sni*, s az időt jelentők: *kiñhañ csa* vagy *ecse*, *kehañ* és *csoh*, mikor, utána állanak, valamint tokecsa helyett *to* és *he* kérdők is, p. o. waste hincsa igen jó; ecsoñpi sni nem tették; — jahi kiñhañ mikor jösz; wañjaka ecsa, mikor, ha látja; — duhe sni to miért nem birod? jahi he jöttél-e?

92. Igemellékek is toldanak elő vagy be névmásokat, p. o. nitonakapi he (tònaka mennyi, nitonaka mennyi vagy te, nitonakapi) hányan vagytok he? to*ni*tañhañ he (totañhañ honnan) honnan való vagy?

93. Az igemellék többessé lesz ismétlés által (45.), p. o tañjañ ecsoñ jól teszi; tañtañjañ ecsoñ jól tett többféle dolgot; de tañtañjañ ecsoñpi jól tettek. Ebbül látjuk, hogy az igemellék többesítése mind a tárgyra mind az alanyra vonatkozik.

Ezen többesítés vonatkozik helyre, időre, módra is, p. o. wicsasta kiñ tehañ ni ember az sokáig él (mibül: wicsasta kiñ tehañhañ nipi az emberek sokáig éltek); de ecsadañ wahi hamar jöttem, ecsacsadañ wahi gyakran jöttem; he hañszkaja baksza wo vágd azt hosszura, hena hañszkaja baksza wo vágd azokat hosszúra.

94. *Cse* hátul áll, mikor *ecsa*, vagy *csa*-ra vonatkozik, s mikor másnak szavait idézi, p. o. wanijetu csa wapa cse (wanijetu tél, wa hó, wapa havaz, hó esik) tél mikor, hó esik akkor; — decsen ecsanoñ kiñhañ jani kta cse, Wakañtañka eja cse (így csinálsz ha, te-él fog akkor, isten mond akkor) ha te így teszel, élni fogsz, úgymond isten.

Tohan és *kiñhañ* is viszonylanak egymáshoz: tohan jahi kiñhañ mde kta ha jősz én megyek.

95. Tagadó kérdésre igennel *hañ*, igen, nemmel *hija* nem, szó által felelnek, p. o. jahi kte sni he? hañ, wahi kte sni: nem fogsz jönni, he? igen, nem fogok jönni; jahi kte sni he? hija, wahi kta: nem fogsz jönni, he? nem, fogok jönni.

Ha *itòkam*, előbb (itokapa ős, idősebb) időre vonatkozik, gyakran *sni* előzi meg, p. o. jahi sni itokam mielőtt nem jősz. A magyar *nem* hasonló itt a dakota *sni*-hez.

96. A tagadást *sni* fejezi ki, mely utól áll, p. o. mde sni nem megyek, he csañ sni az nem fa. Erősebb tagadást fejez ki *kacsa* = soha, p. o. jao kacsa sohse lőtted.

Kérdésben a tagadó *sni* engedelmet fejez ki; ijacsu sni to (icsu venni) nem veszed azt? = veheted azt.

Két tagadás igenel: wanicsa nincs, wanicse sni van.

98. A kérdő *he* utól áll: wicsajada he? nem hiszel. *He* összeolvadván *wo*-val, lesz *hwo*, mit a férfiak használnak (21.) távolabbi személyrül, p. o. toki da hwo (ja menni) hová mégy?

Néha *ka* áll *he* helyett: he taku hoǧañ ka az milyen hal-e?

6. Viszonyítók.

99. A viszonyítók a dolognevek után állanak, vagy külön, vagy ragképen, vagy a következő igéhez toldva. A különállók a dolognév többesit magokra veszik *wicsa* bétoldásával.

Külön állók: maka kiñ akan (föld az-n) a földön; csoñkaste ekta az őrizetben; Dakota ewicsatañhañ (etañhañ tól, ról) a dakotáktul; így: ikijedañ közel, wikijedañ, nikijedan, wicsijedañ, csikijedañ stb közel hozzám, hozzád, hozzájok, hozzátok; tatañka kiñ wicsikajadañ (ökör az ők közel) közel az ökrökhöz.

Ragszók: tiñta*ta* réten, maǧa*ta* mezőn, csañ*jata* erdőben, ti*n* házban stb.

*Igéhez toldatók: a*mani azon járni, *i*csekija valamiért kérni.

100. A viszonyító által követelt névmás annak vagy eléje vagy beléje toldatik, vagy a következő igéhez adatik,

p. o. ikejedañ közel hozzá, mikijedañ közel hozzám, nikijedan, wicsikijedañ, csikijedañ stb, melyben a névmás *i*-je kiesik a viszonyító *i*-je miatt; itehañ messzetől, nihetañ messzi tőled, uñketanhañpi tőlunk (etañhañ), *eni*tañhañ tőled stb, — en mau (*en* ben, hoz, en m-hozzám, au jő) hozzám jő; ekta nipi (i ment, ekta ben, hoz, ekta n-hozzád, ipi mentek) hozzád mentek.

101. *Kicsi* és *om* vel, amaz egyes, ez többes számu dolognévvel jár, p. o. *he kicsi* mde kta (az-vel én-megy fog) azzal, vagy vele menni fogok; *hena om* mde kta velök menni fogok.

7. Mondatviszonyítók.

102. Ezek, mint egybekötök, az egybeköttető szók vagy mondatok között állanak p. o. maḣpija ka maka menny és föld; wan*csi*jaka tuka ijecsicsije sni láttalak, de nem ismertelek meg.

Ko, *koja* és *ahna* utánok állanak: csañka wañhi ko mduha acélt kovát is bírok; maḣpija maka ahna kaġa mennyet földet is csinált.

Ka összeköt két igét, melyeknek egy alanyok van, de ha más alany hozatik be, *uñka*ñ áll, p. o. ekta *wai* ka wañ*m*daka bémentem és láttam: ekta *wai* uñkañ wañ*maja*kapi bémentem s ők láttak engem.

103. Vagy szót kifejezi *ka is*, p. o. hen uñ ka is hen uñ sni, uñma tukte ijecsetu szdonwaje sni (itt van vagy itt van nem — uñma másik uñma tukte — melyik így lenni — szdonja tudni szdonwaja tudok) nem tudom, itt van-e vagy nincs. He suktañka ka is tatañka uñma tukte hecsetu he (az ló vagy ökör melyik úgy lenni az) ló-e vagy ökör az?

104. Mondatokat nem igen birnak egybehasonlítani, csak körülirás utján, p. o. jobb nékem halnom mint élnem, így mondhatják: mate csiñ he waste ka wani kiñ he szicsa (én-hal az az jó és én-él az az rosz); vagy: wani kiñ he waste esta, mate csiñ he ijotañ waste (én-él az az jó bár, én hal az az több jó).

8. Indúlatszók.

105. Ezek használata felette nehéz, mert nem csak a beszéllőnek érzelmeit kifejezik, hanem módosítják a mondat je-

lentésit is, például: hehehe, didita oñ maṭe kta (didìta igen meleg, hőség, oñ ért, miatt) jaj, hőség miatt meg fogok halni. — János evang. I. 4. „Wicsoni kiñ iko hee: wicsoni kiñ ḥe wicsasta ijozsañzsañ kiñ iho hee“ élet az ime azaz; élet az az ember világosság az íme az az) íme az az élet; az az élet az emberek világossága az.

Iṭañcsañ tawoçsekije kiñ.
úr ő-kérés az

1. Ateuñjañpi maḥpija ekta nañke csiñ;
atya-mi-tart-ok menny ben vagy az
2. Nicsazse kiñ wakañdapi kte.
te-név az szenteltetött fog (lenni)
3. Maḥpija ekta token nitawacsiñ ecsoñpi kiñ,
menny ben hogyan te-akarat tétetött az
maka akan hecsen ecsonpi nuñwe.
föld- ön úgy tétetött legyen
4. Añpetu kiñ de taku-jutapi uñkupo:
nap az az mi-esznek mink-adj
5. Ka wauñḥtanipi kiñ uñkicsicsazsuzsu-po,
és mink-vétek az értünk-töröld
uñkis ijecsen tona ecsiñsnijañ uñkokicsiḥañ-
mí hasonlókép mennyi hibásan nekünk-tet-
jañpi hena ijecseñ wicsuñkicsicsazsuzsupi
tek azok úgy nekik meg bocsátunk
kiñ. 6. Wowawijutañje kiñ he en ijaje uñ-
az, kísértet az az-ban men- minket
jañpi sni-po, ka taku sicsa etañhañ
etni ne, és mi rossz attul
euñhdaku-po. 7. Wokicsoñzse kiñ, wowas'ake
szabadíts minket. ország az, hatalom
kiñ, wowitañ kiñ, henakija owihañke
az, dicsőség az mindenkép vég
wanin nitawa nuñwe.
nélkül tied legyen.

Itañcsañ; itañ gőgös lenni, imatañ, ijatañ kérkedöm, kérkedöl; itañcsañ fő, úr, parancsoló: itañcsañkija uralni.

Tawoçsekije; cseja kiált, sír, csekija kiáltoz, imád; eb-

bül wocsekije imádság, *ta* harmadik birtoki személylyel (9. c. dologi birtok).

kin az (14. 69.) — Az úr imádsága.

2. *ateuñjañpi;* ate atya, ateja atyának tartani valakit (79. 3. c.), ateuñjañpi atyánk

maḳpija felhő, menny; *ekta* ben 53. különállók.

nañke vagy, jañka lenni, mañka vagyok, 32., naňka helyett naňke, mely miatt *csiñ* lett kiñ-bül, 4. II. b.)

3. *nicsazse*, csazse név, nicsazse neved, 9. c.) itt *kiñ* nem változik csiñ-re, mivel csazse-ban az *e* nem lett *a*-bul.

wakañdapi, wakañ szellem, szent; da vélni, wakañda szentnek vélni, imádni, wakañdapi szentnek vélnek, vagy szentöltetik, 24.

kta a jövőnek jelelője, 23.

4. *maḳpija ekta* mennyben.

token, to mi? token hogyan? 52. l.)

nitawacsiñ, wacsiñ gondolni, akarni, akarat, nitawacsiñ akaratod, 9. c. dologi birtok.

ecsoñ tenni, ecsoňpi tesznek, tétetik, 24.

maka akan földön 53.

hecsen, he az, hecsen úgy, 52. l.)

nuňwe legyen, hiányos ige.

5. *añpetu* nap; *kiñ*, *de* monnó az, de az első határozó névmás, a másik mutató névmás. A dakota nyelv meg tudja azokat külömböztetni, miket a magyar, sőt az indogermán nyelvek sem bírnak tenni.

taku mi, 12. *jùta* enni, jutapi esznek, étetik, 24. — taku-jutapi ennivaló; de taku-jutapi, azt mi ennivaló.

uňḳupo, ḳu adni valamit, valakinek; uňkupo parancsolónak többese adj nekünk, azért *uñ*, és hátul *po*, lásd. 29. uňkaskapo köss bennünket

ḳa és, 55.

wauñḥtanipi, aḥtani tenni, törvényt szegni, waḥtani ugyan az, 20. b.), wàwaḥtani szegek, *wauñhtanipi* törvényt szegünk, és vétkünk; *uňkicsicsazsuzsupo*, kazsuzsu kitörölni, megbocsátani, kicsicsuzsuzsu (4. II. c.) valakinek megbocsátani, uňkics. nekünk bocsásd meg, *po* parancsolónak jelelője.

uňkis—pi mí, ezen *pi* csak wicsuňkicsicsazsu zsupi-ban.

ijecsen úgy, hasonlóképen, *ijecsecsa* hasonló lenni.

tona a mennyi, 12.

ecsiñsnijan = *ecsiñ* gondolni, *sni* nem, *ecsiñsni* gondolatlan, hibás, *ecsiñsnijañ* gondolatlanul, hibásan. 52. 2.)

uñkokicsiḥañjañpi, oḥañ tenni, dolgozni, oḥañjañ tenni, okicsihañjañ neki tenni, 20. e.) uñkokicsiḥañjañpi nekünk tettek, vagy tesznek

hena azok, 13.

ijecsen úgy

wicsuñkicsicsazsuzsupi, megint kazsuzsu, kicsicsazsuzsu, uñkicsicsazsupi megbocsátunk, *wicsa* őket, wicsa — kicsi nekik, 71. a.)

6. *Wowawijutañje*, ijutañ kísérteni, ijutañjañ kísérteni, wawijutañjañ u. a., wawijutañje kísértő; wowawijutanje, 38. kisértet

ijaja bémenni, *en ijaje* bémenni, vagy *he en* abba; *ijaje añjañpi* tulajdonkép: ijajepañ, 79. 3.) menetni, ijajawaja menetek, vezetek, ijajeuñjañpi (jañ, ju helyett, 79. 3. c.), minket vezess; a *pi*, uñhoz értetik. Tehát

ijaje-uñjañpi sni po ne vezess bennünket, melyben *sni* nem, *po* parancsolónak jelelője, *pi* az uñ-nak kiegészítője;

taku mi; *sicsu* rosz; *etañhañ* tól, tul, 53.

euñhdakupo, èjaku elvenni, èmdaku elveszek; *ehdaku* megint elvenni, valakiét elvenni, 20. d., èwahduka elveszöm, cuñhdakupi elveszszük, ehdakupo vedd el, euñhdakupo végy minket el, szabadíts meg; itt uñ nem tevő, hanem tárgy.

7. *Wokicsoñzse* törvény, uraság, ország

wòwasz' ake hatalom, was' aka erős, 38.

wowitañ dicsőség, witañ büszke, fenhéjázó, 38.

hena azok 13., henakija mindenképen, mindenféle, 88.

owihañke vég, ihañke vég,

wanin, összeh. wanicsa nélkül,

nitawa tied; 9. c. dologi birtok,

nuñwe legyen.

Az ember valamely tárgyat fel akarván fogni, azt egybeveti hasonló és nem-hasonló tárgyakkal, s úgy ítél arrul. Minket is ösztön hajt ilyentén ítélésre a *dakota* nyelvrül: hol találunk hasonló és nem-hasonló nyelveket?

Már földirati viszonybul is a dakotához hasonló nyelveket az éjszak-amerikai indián nyelvekben gyaníthatunk, s ezekre ajálkozhatnék *Du Ponceau* munkája: „Mémoire sur le système grammatical des langues de quelques nations indiennes de l'Amérique du Nord. Paris 1838." mely általában az amerikai ősnyelvekrül, különösen pedig az éjszakamerikai *algonkin* nevezetü nyelvcsaládrul értesözik. Azonban Du Ponceau nem bíztos vezér. Ő filozof-nyelvész akar lenni. Sok nyelvrül beszéll, de egyet sem tudat teljesen; általános itéletei pedig olyanok, hogy szinte csudálkozni lehet, mint adhatta meg e munkára, jóváhagyását a l'Institut royal de Françe. Köteles vagyok e szigoru ítéletet a kérdésös munkábul támogatni és igazolni. *Du Ponceau* ‚filozoful' beszéllvén ‚de la formation des langues' 79—85. l. azt állítja többi között: „Ce ne sont pas toujours les hommes de génie qui ont inventé les premières langues; — c'est rarement le génie qui gouverne les affaires humaines; — dans toutes les reunions d'hommes, il y a une classe qu'on peut appeler des *faiseurs;* — c'est à ces hommes vulgaires que sont dues les anomalies, les irrégularités que l'on observe dans toutes les langues. — *C'est ainsi qu'a été produite la différence des langues selon le caractére de ceux qui ont présidé à leur formation, modifié jusqu'* à *un certain point par le climat et d'autres circonstances locales;* de là sont venues les langues analytiques, synthétiques *), monosyllabiques, polysyllabiques, langues à inversion, langues dans lesquelles les mots se suivent dans un ordre réglé plus ou moins naturel, langues à inflexions, langues à particules à préfixes et suffixes, et tout ce qui forme la variété qu'on observe dans les différens idiomes. La première impulsion donnée par les premiers *faiseurs* a été suivie par ceux qui leur ont succédé, car l'homme est naturellement plus porté à imiter qu' à inven-

*) Analytiques, synthetiques. Tán némely olvasó nem tudja ezen szók értelmét a nyelvre nézve, minthogy nálunk alig használjuk. *Foglaló*, synthetique, Du Ponceau és mások szerint p. o. a latin nyelv, mert mondja: hominis, homini; amavi, amabo: ellenben *taglaló* analytique p. o. a német nyelv, mert mondja: *des* menschen, *dem* menschen; *ich habe* geliebt, *ich werde* lieben. Hogy syntheticus nyelvbül micsoda faiseur csinálhatott analyticust, derék volna tudni.

ter; c'est ce qui fait que toutes les langues ont une tendance manifeste à conserver le caractère grammatical qui leur a d'abord été imprimé.“ — „Il resulte de tout ce qui est dit ci-dessus, que le hasard, le caprice, l'ignorance et une foule des circonstances tant locales que personnelles, ont concouru à la formation originelle des langues et qu'elles ont nécessairement différé dans leur structure et leurs formes grammaticales.“ Tehát egynéhány hóbortos nagyszájunak kell köszönni azt, hogy az indgermán nyelvek különböznek a sémiektül és az altajiaktul; de milyen hóbortosok lehettek, kik a magyar ígét alkották, melynek felfogására nem tudom ha fölér-e Du Ponceau bölcsesége!

Ő már az amerikai nyelveket *polysynthétiques*-nek (tömködőknek) nevezi, mit a „synthétique“ nyelvészeti fogalma világosít. Ha *foglaló* (synthétique) azon nyelv, mely a névszó viszonyításait esetek vagy ragok, az igeszó módi, idői stb. viszonyításait szintén képzők és ragok által fejezi ki: akkor a polysynthétique csak *sokat foglaló*, vagy *foglalgató*- nyelv, olyan t. i., mely a szó foglalatjába többet egyesít, mint a szokott nyelvek. S itt aztán kérdözni kell: mi a *több*? Már a sémi nyelvek igéje nem sokat foglaló-e a görög igéhöz képest? még inkább, nem ilyen-e az altáji nyelvfaj, mert p. o. e magyar szó: ‚halhatatlanságunkénak‘, melyben *hat*, *atlan*, *ság*, *unk*, *é*, *nak* számszerint 6 képző és rag fordul elő, nem foglal-e sokat magában? Látjuk, hogy ezen külsőleges értelmezés nem érinti a nyelvek tartalmát. Még is hadd nevezzük mi is *tömködők*nek az amerikai sokat foglaló nyelveket, ha már nevezet kell, s ha be nem pillanthatunk azok belsejébe, — mi csak összevetés utján volna lehetségös, — hogy helyes értelmezésöket adhassuk.

Du Ponceau szerint az *algonkin* nyelvekben megvan a névhatározó *mo* (monko, az-bul), mely elül áll: a dakota nyelv határozója utól áll; — nincsen azokban szó-nem, ámbár különbséget tesznek a méltóságosb és kevesbbé méltóságos között; a dakotá-ban sincsen szó-nem, de az ige parancsólójában más képzőt használ, mikor parancsol, mást mikor kér. Az algonkin nyelvek névszója nem képez eseteket; a dakota sem.

Az algonkin nyelvekben, úgy látszik, kettős szám is van a többesön kívül, p. o.

a *csippevé* személyi névmás;	a *lenape:*
nin én	ni én
kin te	ki te
uin ő	neka vagy nekama ő
ninovin mí	niluna mí
kinovin mí mindnyájan	kiluna mí mindnyájan
kinova tík	kiluna tík
uinova ők	nekamava ők:

a dakotában világos a kettős szám.

Csippevé.	*Lenape.*	*Dakota.*
osz atya	os atya	ate atya
nôsz atyám	nôs atyám	miate atyám
kôsz atyád	kôs atyád	niate atyád
oszan atyja	osvall atyja	ateku atyja
nôszak atyáim	nôsuvak	—
kôszak atyáid	kôsuvak	—
oszan atyái	osvavall	—
noszinan atyánk	nosena	miateun kettőnk atyja
koszinan mindnyájunk atyja	kosena	miateunpi
kosziva atyátok	kosuva	niatepi
oszivan atyjok	osvavall	atepi
noszinanig atyáink	nosenana	
koszinanig atyáink	kosenana	
koszivag atyáitok	kosuvak	
oszivan atyájik	osuvavavall	

A dakota nem különbözteti meg olyan jól az egyes-többest és a többes-többest, mint az algonkin nyelvek.

Hozzunk még föl egy csippevei igét, nôndom, csak a jelentőben:

Jelen idő.

ninôndom hallok	ninôndamin hallunk
kinôndom hallasz	kinôndam hallotok
nôndom hall,	nôndomôg hallanak

Első mult.

ninginôndom hallottam	ninginôndamin hallottunk
	stb.
kiginôndom stb.	kiginôndom
ginôndom	ginôndomôg

Másik mult.

ninginôndanabon hallottam	ninginôndanaminalom
kiginôndanabon	kiginondamvabon
ginôndanabon	ginondomobonôg

Jövő.

ningonôndom fogok	ningonôndamin
kigonôndom hallani	kigonôndam
tenôndom	tenôndomôg.

Ebbül már látjuk, hogy az algonkin nyelvek igéje a dakotanál idomban sokkal gazdagabb. — Mégis a köz fölfogás szerint rokonság van az éjszak-amerikai nyelvek között, mit polysynthétique, *tömködő* jellemnek tartanak.

Elhagyván ezen közönségös tért, melyen kellő tudománynyal nem foroghatunk, s rá sem vetvén szemünket azon nagy kérdésre, honnan származtak az ős amerikaiak? igazán mutatkozik-e közöttök és az ázsiai kelet-éjszak között valami kapocs? vegyük összehasonlítási tekintetbe a dakotát és olyan nyelveket, melyek ismeretösbek előttünk.

A dakota nyelv, anyagra nézve, sokban találkozik az ázsia-európai három nagy nyelvfajjal, az indgermán, sémi és altaji fajjal; bizonyítják azt a névmások, különösen az ezekbül lett igemellékek (adverbiumok). Ha már ezekben látunk föltünő hasonlatosságot, nem csudálkozhatunk a hang után készült szók rokonságán; hisz az ember a hangokat azon egy halló érzékkel vévén észre, lehetetlen volt egyféle hang után nem hasonló szókat alkotnia. A természeti szókat is, mint *mama*, *papa*, a dakota gyermek úgy kezdi ejteni, mihelyt megszólal, mint a gőgös európai (német vagy francia), ki váltig pöngetvén Krisztus szavait, miszerint mindnyájunknak egy mennyei atyánk van, mégis tudományos meggyőződés

bül írtani akarja, nemcsak az indiánokat, hanem másokat is; mert, úgymond, azok nyelveiben ki van mondva az enyészet ítélete. Ezen képmutató keresztyén tudományt meg kell vetni, — akár *Gobineau* *) hírdesse, akár más. — A dakota nyelvtan és szótár íróji nem olyan farizeusok. Tudják ők is, hogy a fehérbőrüek kardja és szeszvize (mìni wakañ, égettbor) nagyon emészti a természet ezen fijait: de nem merik állítani, hogy isteni gondviselés dogmájává tegyük a háborút és a csapszéket.

Van anyagi hasonlatosság ezen amerikai és nevezött ázsia-európai nyelvek között, akármennyi; lássunk különösen némely, a magyarral és finnel találkozó szókat.

ate	atya, török.	ata	ḥpa	potyog	finn.	pudota
ina	anya	finn.	äiti	ḥtaka	kap	„	kauraa
mani	menni	„	mennä	tañka (nagy)	tenger	„	—
jùta	esz-ik	„	syödä	màza	vaꞩ	„	vaski
hiju, hi, hdi	jő	„	—	kùwe	hozni	„	—
uñ	van	„	on	mìni	víz	„	vesi
maka (föld)	—	„	maa	kaszdecsa	hasítani	„	halkaista
peta (tűz)	fény	„	paisti	apa	csapni	„	—
pa	fej	„	pää	oie	szó	„	sana
pahin	fejhaj	„	päähius	csa (ha)	csak(idő)	„	ka
ista	szem	„	silmä	hañszka	hosszu	„	—
we	vér	„	veri	ha (fejhaj)	haj	„	—
wakpa	folyó	„	joki	iḥaha	hahota,	„	hohotan
kastañ (önt) kastos		„	kastaa	koko	kong	„	—
ho, hoġan	hal	„	kala	ho	hang	„	—
cseja	kiált	„	kiljahtaa	ḥuja	héja	„	—
csañte	szű, szív	„	sydän				
ḥmuñ	fonni	„	punoa		stb.		

*) Essai sur l'inégalité des races humaines, par M. A. de *Gobineau*. Paris 1853—1855, négy kötet 8-r. A tudós és nagyon kegyes író több szép okoskodása közt felhozza azt is, vajjon eszkimó lehet-e valaha Racine, Napoleon stb ? — Mí viszont kérdözzük, vajjon ha Franklin féle hajóval, minden tudományostul az eszkimók földére jutván s ott hagyatván, rá ért volna-e okoskodni az emberek hasonlatlanságárul? — Hogy a magyar nyelvet nem tudja, mégis ítél róla, az a francia alaposság egyik mérve.

Azonkép lehetne indgermán szókhoz is hasonlókat találni a dakotában, p. o. nivañ, neo, nato, szanszkrit, nava; ja, i, eo szanszkr. ja; ia ajo, iahañ ajens; kaǧa tenni, szanszkr. kara; en in stb. A névmásokat és hangután készült szókat érintöttük már.

De a nyelvtudományban többet ér az idom az anyagnál: miben válik hát ki a dakota nyelv idoma, s miben különbözik a három már megnevezött ázsia-európai nyelvfajok idomaitul? Tudjuk, az *indgermán nyelvek idoma* leginkább ebben áll: hogy a szók képesek belső hajtogatásra; hogy szónemmel birnak; hogy a névszók részint önálló viszonyítók, részint ragozó viszonyítók által fejezik ki a fogalmat, az igeszók pedig képzők által módosítják jelentéseiket, és személyi névmások által meghatározzák a tevőt vagy alanyt. — A *sémi nyelvek idoma* nagyban megegyez az indgermán nyelvek idomával, de különbözik attul, hogy gyökszavai kevesebbé önállók, menynyiben képzőket a gyök testébe fogadhat be, mit az indgermánok nem tehetnek; hogy névszójik szegényebbek viszonyítói jelölésekben, de fölvehetik a személyi névmásokat, mint az igeszók; hogy végre az igeszók is szegényebbek idő- és mód-képzőkben, de többször vehetik föl a személyi névmásokat, ezek által nemcsak a tevőt vagy alanyt, hanem a tárgyat is viszonyíthatván. — Az *altaji nyelvek idoma* szinte sokban megegyez az indgermán és sémi nyelvek fajaiéval, de különbözik is azoktul, hogy nem ismer szónemet; hogy a szótörzsök hangzóji három soru egyezést tartanak, s a szerint változtatják el a képzők és ragok hangzójit; hogy a szótörzsök legállandóbbak, tehát sem *belső hajtogatást* *), mint az

*) *Ballagi Móricz*, 1855-ki december 2-kán olvasott értekezésében azt állítja, hogy a mi nyelvünkben is öseredetileg megvolt a *hajlítás*. „Avagy nem hajlítás-e az, úgymond, ha *érni* valere-ből lett *ár*, pretium, *élni*-ből *állat*, *vág*ni-ból *vég*, *marni*-bol *méreg* stb?“ — Nem bizony az, még pedig nemcsak azért nem, hogy ezek talán nem is lettek egymásbul, hanem leginkább azért nem, hogy *hajlítás*, *ragozás* stb. alatt nem szoktuk a gyökök alakulását, hanem a kész törzsök viszonyításbeli változásait érteni. Ha például a vágni-bul *vóg*, *vág*, *víg*, *vég* lenne a *vága*, *vágott*, *vágj* idomok kifejezésére mint az indgermán fajban, vagy *vágat*, *vágatik*, *vághat* stb jelölésére, mint a sémi fajban: akkor megvolna nyelvünkben is a hajlítás, de úgy az nincs meg abban. — Ugyan ott B. több szóroko-

indgermánok, sem *bészuratást* nem engednek meg, mint a sémiek. Azonkivül névszójok gazdagabbak ragozó viszonyítókban, s ígeszójik gazdagabbak módosító képzőkben, mint a két előbbi fajéi. Nagy megegyezés van a három faj között abban is, *hogy a személyi névmások ragképen mind a szók után következnek, s hogy a jelelők mind a névszón mind az igeszón fejeztetnek ki;* p. o. látom az embert, itt az (lát)-*om*-ban megvan már a tárgyi viszonyítás, mind a mellett ujra kifejezzük a névszón is, (ember)*t* által. Vagy: homin*es* moriun*tur*, az ember*ek* hal*nak*-ban a többes jelelő mind a névszón mind az igeszón előfordul.

A dakota nyelv idomát eléggé megismertöttük. A különbség pedig közte és a három fajbeli nyelvek között leginkább ebben áll: 1) Hogy a dakota nyelv nem fejezi kétszer ki a jelelőket, mint amazok, p.o. dakotában a többes jelelő nem fordul elő a névszón, s azon kívül az igén is, így: patr*es* aman*t*, az atyá*k* szeret*nek*, hanem így pater- aman*t*=ate wastedaka*pi*. — 2) A személyi névmások nem ragadnak hátul az igeszóhoz, mint az altaji, sémi és indgerman nyelvekben, hanem elül, vagy belül, jóllehet van példa az utolragozásra is, mint a 33-ban láttuk. — 3) A névszó helybeli viszonyításait kivéve, melyeket önálló vagy ragozó viszonyszók fejeznek ki, nincs annak belviszonyítása, nincs tárgyi, nincs birtoki, nincs tulajdonító esete vagy viszonyzása; s a mi lehet is, az ige vonja magához, p.o. a „gyermekét szereti"-ben a névszón van a birtokló *é* és tárgyi *t*, mely utóbbit az ige ‚szereti' az *i*-vel ismétli, mely is *ja*, *je* tárgyi névmás. Németül: er liebt sein kind-ben, a *sein* a kind-höz, nem a liebt-höz tartozik. De a

---

nitást követ el, melyet tudományunk mai állása már nem enged meg. *Kalmárt* nem szabad többé rokonítani *holmi*-val; *ó*, *óta*, *mióta*, és *hajdan*, *hajnal*, és a finn *ajka* között sincs rokonság. — *Ó*, *avas* egyéb gyökü mint *óta*, melyet *olta*-nak kell irni, s mely *volta*-nak ikertestvére; *hajdan* lett: ha + időbül, mint *majdan* lett: ma + időbül; monnó, ma és ha névmás, s jelentik az, ez-t; tehát: ha+időn teszen: azon (távolabbi) időn, ma+időn teszen: ezen időn. — A *haj*nal meg rokon a finn *koi*-val; *nal* képző, mint hó*nal*-ban is, mely meg finnben *kainalo*. *Aika*=*ikä* s ez rokon a magyar *idő*-vel; vajjon *ó*, *avas* nem viszonylik-e *aika*-val, nem tudom még, de lehet. Kellő körülnézés kell hasonlítás-tevésre!

dakota így mondja: csiñcsa waste*ki*daka, mi szószerint magyarul így volna: gyermek-szer-őt(ja-je)-et; tehát az ige a névszó viszonyzását magába vette. Azért áll, mit 1) alatt mondtunk, hogy a dakota nyelv nem adja kétszer elő a jelelőket. — Hogy nincsen szóneme, abban megegyez az altaji nyelvekkel. De a három különbséget összefoglalva mondani lehet, hogy a dakota nyelvben *minden mondat egy szó, melylyet a határozó ki*ñ, *ko*ñ, *wa*ñ *végez, ha helye van neki.* S már így fogva fel a dolgot, tömködőnek mondhatjuk ezen nyelvet.

Ismertetésünk nem meríti ki a tárgyat, mire a szóalkotás is nagyon kell: mégis annyit ád, mibül ezen nyelvre nézve alkalmasint tájékozhatjuk magunkat.

Némely szók.

I.

Isten wakañtañka (szellem nagy)
világosság, nap añpa
világ, föld makà
mező makà
fű pezsi
rét omdaja
víz mìni
tenger mìniwañcsa
tó mde
folyó watpa
hegy ḣe, paha
felhő maḣpija
menny maḣpija, és maḣpijato
wetu álló tavasz, jövő tavasz
wehañ mult tavasz
mdoketu álló nyár, jövő nyár
mdokehañ mult nyár
ptañjetu álló ősz, jövő ősz
ptiñhañ mult ősz
tél, álló, jövő wanijetu
tél, mult wanihañ
wi hóld és hó
nap añpetu wi, nappali hold
hold hañjetu wi, éjjeli hold.
januarius witeḣi, nehéz hó
februarius wicsata-wi medve hó
martius istawicsajazañ wi (ista szem, jazañ beteg) beteg szem-hó
aprilis maġaokada-wi lúdtojó hó (maġa lúd, okada tojni), nevezik: wokada-wi-nek is vagy: watopapi-wi evező hó (watopa evezni, mivel abban a jég enged.)
majus wozsupi-wi vető hó, wozsu vetni, ültetni.

junius wazsustecsasa-wi eperérő hó (wazsustecsa eper)
julius csañpaszapa-wi kökényhó (csañpa kökény, szapa fekete): vagy wasuñpa-wi lúd-vedlő hó (suñpa vedleni).
augusztus waszutoñ wi arató hó (szutoñ érni, waszutoñpi aratás.
september pszíñhnaketu-wi rizs szárító hó (pszin rizs
oktober wazsupi-wi rizs-szárító hó (wazsu kirakni, szárítani).
november takijuḥa-wi szarvas üzekedő hó (ta szarvas, kijuḥa hágni).
december tahecsapsuñ-wi szarv-vedlő hó.
éjtszaka hañjetu, összeh. hañ, jó éjtszakát hañ waste
éjfél hañcsoka,
éjjeli dal hañdowañ,
holnap és reggel hañḥañna
korán kelni, virrasztani hañkikta
holnapi nap ihañkajetu
nappal añpe
ember, férfi wicsasta
nő tawicsu
anya mama, mint szoptató, ina, huñ, anyád nihuñ, anyja huñka
atya ate, atyja atkuku.
valakit atyának nevezni ateja
fej pa; fejem mapa; emberfej wicsapa
fejhaj, fejbőr pàha
haj hiñ
szem ista, szemem mi-ista, szemed ni-ista, szemünk uñkistapi stb.
szemhát, szemcsont istaḥe (szemhegy)
szemöldök istaḥehiñ
szempilla istaḥepiñ
szem héjja istaḥepehiñ
vak goñġa, istagoñġa
szemethúnyni istakakpañ
szempillantás istakakpañpisze
vak lenni ista-kpe
vakítani ista-kpeja
sanda szemü ista-ksiñ; sanda vagyok istamaksiñ
tiszta szemü istamdeza; tiszta szemü vagyok istamamdeza
tiszta szemüvé tenni istamdeszvaja
köny ista mìnihañpe (istamìni szem víz)
könyes szemmel istaminiosdoka
fül noġe
fület hegyezni noġe-azsogkija
rőf noġe-ijutapi = a fültül az ujjak hegyeig.
süket noġe-kpa
süketíteni noġe-kpeja

hallgatni noġoptañ
fülnyílása noġeoḥdoka
orcza tapoñ, tapuñ
orczacsont tapoñḥu
állkapcza ijoḥa
pofaszakál, barkó ijoḥahiñ
száj i; emberszáj wicsai, szájam, szájad mii, nii stb.
beszélleni ia, beszéllek, beszéllesz, beszéllünk iwaa ijaa, uñkiapi
beszéllő iahañ
rest beszélleni iakap'iñ
fog hi, emberfog wicsahi
fogat csikorgatni hihdakiñszkiñzsa
fogat ropogtatni hihdakokota
torok dote, dotku
gége dote-hbeza
danolni dowañ, danolok, danolsz wadowañ, jadowañ
dal dowañ
nyak tahu
torok és melly köze taḥpa
lélekzeni nijà, wanija, janija lélekszöm, lélekszöl
élő nijake; eleven nijaken
eleveníteni nije, nijañ
halni ṭa, halok, halsz stb. maṭa, niṭa, uñṭapi
halni, te, tiñ, maṭiñ, niṭin
holt ṭecsa
haló félben ṭecsakis
holtan ṭecsaja
félholt ṭecsazsejañ
ölni ṭekija, ölök tewakija stb.
holtnak kivánni valakit, átkozni ṭekoñ, — kivánok ṭewakoñ
vér we
vérezni weja
melly maku
mellycsont makuḥu
öv makuijutañ
asszony mellye mama
állat csecse, tölgye aze
has itpi, ikpi
hasalja csowoḥe
hát tapete
háton tapetepa
hátra tapetepatañhañ
kéz napa, nape
fordított kéz napakaha
kézen napata; kézen fogni napata juza
két kézzel napanuñkiñ
hüvelykujj napahuñka
mutatóujj napetokaheja (első ujj)
középujj napeocsokaja
ujj napcsupe
gyürű màzanapcsupe
kezit mosni napehduzsazsa
kézzel inteni napkawiñ, napkicsawiñ
gyüszű napeostañna
kézzel elhajtani napeja
kesztyűk napiñkpajugaga
láb sziha, lábom stb. misziha, nisziha uñniszihapi
talp ürege szihape
talp gumója sziipusiñ
lábmérték sziijùta

lábbocskor hañpa
inni jatkañ, iszom stb. mdatkan, datkañ
ivó jatkañjañ
itatni jatkekija
enni jùta, eszöm stb. wata, jata, uñtapi.
étel taku jutapi (valami enni való)
érc, fém màza
vas màzaszapa, fekete fém
ezüst màzaszka, fehér fém
arany màzaszkaszi, sárga fém
réz màzasa, veres fém
ólom màzuszu
dollár màzaszka, ezüst
féldollár màzaszkahañke
bankjegy màzaszkaminihuha (màzaszka ezüst, minihuha vászon)
puska màzakañ vagy màzawakañ vas szellem, szellő.
gomb mazataspudañ
csont, láb hu, mihu, nihu
tagok huha
négylábu huhatopa, különösen farkas.
égni ide
tűz, láng ide; tűz jő ide au
égetni ideja

II.

Összetétel és származás példáji, melyekben a dakotát előre bocsátjuk.

mìni víz
mìnin vízben
mininṭa vízbenhalni, mininmaṭa mininjata vízbenhalok, vizbenhalsz
mininṭeja vizbe fulasztani, minintewaja vízbefulasztok
minitañ folyni
minitañka (mini és tañka nagy) árvíz
minitañja folyatni
miniwañcsa tenger
minisose (zavaros víz) Missouri
minijopa nedves, ittatott,
miniszkùja (víz-só) só, izesítő víz, eczet.
miniszape (víz fekete) tinta
minisa (v. vörös) bor, sör,
minisicsa (v. rosz) égett bor
miniwakañ (v. szesz) égett bor,
miniwakañtipi (ti ház) csárda, csapszék
minizi (v. sárga) epe.

---

to az,
tòke hogyan,
tòkecsa miért
tòkecsacse miért
tòkecsa kacsen semmiért
tòkecsiñcsiñ valahogyan, a hogy tetszik,
tòken hogyan,
tòkenken ugyanaz
tòkenkentu bármikép
tòki hol, hová
tòkidañ hol

tòkidan sni sehol
tohàn mikor,
tohànhan mikor
tohàntu mikor
tohàntukasta akármikor
tohantujakaste bármikor
tohañ merre, hol?
tohañhañ merre
tohañkecsa mennyire, helyrül,
tohañjañ mennyire, helyrül és időrül stb.

---

szkùja izes, savanyú, só
szkùjeja sózni, izesíteni
szkujewaja sózok stb.
szkuszkùja izesítgetni
szkumnà savanyus, ízes.

---

csañ fa, azután éjtszaka és nap. Mondják mindig számmal, ha éjtszakát vagy napot jelent, így noñpa csañ két nap, jamni csañ három nap stb. Talán azért nevezik *fá*nak a napot, hogy utban estére fához vagy fákhoz érnek.
csañ-akan-jotañka szék (fán-ül)
csañakanjotañkapihañszka (csañ akan-jotañkapi ülnek, hañszka hosszú) lócza, pad
csañ-amanipi lépcső, falépcsők (mani menni, amani rajta menni, amanipi rajta mennek)
csañha fahéj, sajka.
csañhañpa fabocskor
csañbaszdecsa (baszdecsa fürészelni) fát fürészelni
csañbaszdeszdecsa fürészelgetni
csanbaszdeszdecsa-tipi fürészelő ház, fürészmalom.
csañde fát szerezni, tűzet szerezni
csañhañpi fa-lé, = nádméz, czukor
csañhañpi-mdu tört czukor
csañhañpimini czukorvíz
csañhasa veres fahéj, fahéj.
csañhdaka nagy fák, cserje nélkül
csañhdehde szétszort fák
csañhdeska kerék
csañotidañ erdei isten
csañowañcsaja erdő (mindenütt fa, owañzsa mind egy); így miniwañcsa tenger stb.

HJ5
.M1
1823
.H189
1856

AYER
Dakota
84